Naše řeč

ROČNÍK XX.
ČÍSLO 9.

Stanislav Petřík:

O plzeňském „zpívání". (Ostatek.)

Domažlice.

Z Domažlic, kde intonace »plzeňská« má stejný tvar, jsem si zaznamenal jen tento případ: *Venco — ti se učíš pradlenóu — a to to máš tedi dobrí* (kluk posměšně na druhého který nese koš s prádlem; dvakrát zpěvavá melodie).

Vedle tohoto tvaru má plzeňsko-domažlická oznamovací věta i tvar středočeský, jak jsme z příkladů výše uvedených už viděli. Srov. ještě: *Jú — já si viďim vlasi — diš se češu* (děvče). — *Pánové uš toho mam dost — nechte mňe bejt!* (muž, předstíraje hněv). — *Uš to bilo viďet podle jeho chování — že jo* (muž, živě); slabiky *cho* a *že* měly silný přízvuk a vysoký tón. — *Tuhle máš Hanáka* (obchod) *a tuhle sou naši* (mladík, jinak po plzeňsku »zpívající«, živě líčí místo požáru). — *Diš je mlha tak cejtíš slat — to je ďesňe fajn* (týž). — *Jak mňe svinski voholil — chláp!* (týž, živě).

Někdy je »plzeňská« melodie přerušena stoupnutím tónu po slabice přízvučné: *A jó — tam pod mostém* (muž, dost živě); větný přízvuk na předložce, slabika za ní měla stoupnutí, poslední slabika měla na začátku rovný tón, potom klesnutí (nepoznamenal jsem si, zdali bylo na slově *tam* stoupnutí). — *Gdibis vipil mázdru s piva tak si na prkňé* (muž): na slově *si* stoupnutí, větný přízvuk na předložce, slabika *prk* má stoupnutí, *ňé* mělo tvar jako výše slabika *stém*. — *Mňe to připadá jako gdiš sem dostal žloutenicí* (dělník): slabika *stal* má zvýšení, na slab. *žlou* je větný přízvuk, *te* má zvýšení, slabiky *nicí* měly rovný tón, o něco nižší než slab. *te*, a ke konci slabiky *cí* bylo klesnutí. — *A jak si s ňim házeli!* (hoch): na slabice *ze* stoupnutí, jinak tvar »plzeňský«. — *Ťem Ňěmcom se to bude prořivovat* (muž): stoupnutí na *ři*, jinak »plzeňsky«. — *Tak nehraješ!* (hoch): na slab. *hra* stoupnutí, jinak zpěvavě.

Někdy má slabika s větným přízvukem vysoký tón povahy vytýkací, slabiky následující pak rovný a na konci klesající: *To neňi pravdá!* (na slab. *prav* výška, na *dá* tón rovný a ke konci klesavý). — V takovýchto případech, pokud jsem slyšel, nebylo stoupnutí na slabice před větným přízvukem.

Rozkaz.

Jen tadi heski počkéj! (děvče k dítěti, které chce odejít): tvar jako ve větách oznamovacích. — *Jes richlejš prosim té* (děvče k hochovi): celá věta měla vysoký tón, jen na konci slabiky *té* bylo klesnutí. — *A ti si sedňí* (zpěv.) — *sedňi si ti* (zpěvavě, hoch v hádce s druhým). — *Koukej mazát!* (týž, v hádce). — Vedle tohoto tvaru má rozkaz i tvar »středočeský«, t. j. zpravidla klesavý tón od slabiky s větným přízvukem: *F kočáru budeš! Budeš f kočáru* (matka na dítě, předstírajíc přísnost): od slabiky *ko*, která měla vysoký tón, klesání. — Bude zase třeba zjistit, kdy je tu tvar »středočeský« a kdy »plzeňský«; možná, že tvar »středočeský« je výrazem energie.

Tedy na Plzeňsku a Domažlicku čeká na fonologa věty práce dost; bude třeba zjistit také, jak je »zpívání« rozšířeno. Podle svých zběžných pozorování mohu říci, že v Strakonicích a v Písku jsem je slyšel jen ojediněle a možná, že tak mluvily osoby odjinud. Je však též možné, že zpívání »plzeňské« tam je, ale jeho funkce jsou třeba silně omezeny, takže je zřídka slyšíme. Jinak, jak jsem se zmínil už výše, jsem v Plzni a Domažlicích slyšel snad všecky tvary středočeské. Tak na př. před pausou stoupá tón rovnoměrně od větného přízv. k pause, ale při živém líčení je tu »středočeské« stoupání po takovém přízvuku: *Že jeli jednou autobusem* ‖ *potom mi ňic neňi* (muž v Domažlicích, živě): na slabice *to* stoupnutí tónu. — Při silných citech nastává protahování koncové slabiky: *Ďeléj!* (= pospěš si, hoch netrpělivě). — Volání mívá stoupnutí po přízvuku jako ve středu Čech: *Indijáne!* (na slabice *di* vyšší tón; hoch v Plzni na druhého). — Laskavé vítání má též tvar u nás běžný: *Máúctá!* (číšník mile vítá známého hosta): obě slabiky mají rovný tón, první o malý interval vyšší než druhá. — Velmi často jsem tu slyšel melodii »odbývání« s rozmanitými funkcemi a s oběma jejími tvary. Tvar se stoupáním koncovým: *Gdibi von si dal říct!* (funkce kárací): na slově *dal* stoupnutí, na slově *říct* větný přízvuk, slabika *říct* měla na začátku dost nízký tón, ke konci stoupání. — S funkcí samozřejmosti: A. *Tam bil smrát!*

B. *No gdiš se tam pekli kvasnice!* (implikováno je: To je přece samozřejmé): na slabice *li* stoupnutí, na slab. *kvas* větný přízvuk, první dvě slabiky slova *kvasnice* měly hluboký rovný tón, ale na slabice *ce* tón už od začátku lehce stoupal. — »Odbývání« se stoupáním noty po větném přízvuku: *Von na nás házi kameňi* (děvče, žalobně): na slab. *me* stoupnutí proti hlubokému tónu nevole na *ka*. Sem patří ovšem i výše uvedené příklady, kde stoupnutí po přízvuku přerušuje melodii »zpěvavou«. — Pozoroval jsem u obou tvarů této melodie »odbývací« všecky její aktuální funkce: odbývání, kárání, lhostejnost, bagatelisování cizího mínění, odporování (nesouhlas s cizím míněním) i vážné upozorňování. Příkladů neuvádím, poněvadž v té věci je patrně úplná shoda se střední češtinou a o rozličných funkcích a tvarech »odbývací« melodie v středních Čechách promluvím jindy. I otázka má tu tvar jako v středních Čechách, totiž při klidné otázce stoupání tónu ke konci poslední slabiky věty, při vzrušené otázce buď vysoké stoupání koncové nebo stoupání tónu na předposlední slabice věty; nebo konečně tvar, který na Strakonicku má platnost otázky klidné: začátek poslední slabiky věty vysoko stoupne, a potom nota obloukovitě klesá. V středních Čechách má tento tvar platnost otázky vzrušené nebo silně »esteticky« (někdy až afektovaně) přibarvené, ale na Strakonicku je to zcela běžný typ otázkový: *Mislité?* (žena klidně): slabika *té* měla na začátku vysoké stoupnutí, ke konci této slabiky tón obloukem klesal (poslední slabika v otázce je tu zpravidla protažena). Podobně: *Pudeš taki do ďivadlá?* (děvče klidně): slabika *dlá* měla tvar jako výše slabika *té*. — *Pude vaše Máňa do ďivadla?* (jiné děvče, tvar stejný). — *Neňi to škandál?* (žena klidně): na slab. *dál* melodie jako na slab. *dla*.

Dr. Jos. Šmahel:

K staré hře v karty zvané flus.

Ferd. Strejček rozebral v Smetánkově sborníku (Naše řeč 19, 1935, 303 n.) názvy starých her společenských u nás. Pojednává také (str. 305) o hře *flus*, o její podstatě a o významu toho slova. Byla to hra velmi oblíbená, jak svědčí i dosti rozsáhlá politicko-satirická báseň »Hra flus v Čechách léta 1512«, otištěná v »Starých letopisech českých« na str. 519 a v Erbenově »Výboru z literatury české« na str. 1205—1208.

K výkladům Strejčkovým mám tyto poznámky:

1. Etymologie slova *flus*.

Strejček praví, že ani Jungmann ani Gebauer neznají původu tohoto slova. Sám pak odvozuje »flus« od jména známé hry »velus«, avšak souvislost obou těchto slov podrobněji nevysvětluje. Ale:

U Jungmanna I, 548 se čte: »flus, -u, m. (z něm. Fluß a to z lat. fluxus) . . . d) flus, -a, m., hra jakási« (s citátem ze skladby »Hra flus . . .«). Gebauer, Slovník st.-český I, 384 píše: »flus, -a, -u, masc., tok, tečení; z něm. vluȝ, Fluss, lat. fluxus. — Nemoc toho jména« (s citátem). — »Toho jména hra v karty, známá od XV. st.« (s citáty ze skladby »Hra flus . . .«). — »flus, fluxus = řada karet téže barvy.« Brandl, Glossarium str. 48 praví: »Flus, entlehnt aus dem deutschen Fluss, 1. ein Kartenspiel.«

Všecky tři tyto slovníky odvozují tedy slovo *flus* z lat. fluxus, něm. Fluß, s významem (podle Gebaura) »tok, tečení«. V našem případě tato etymologie úplně vyhovuje a je myslím správná. Znamená totiž *flus* takovou hru, kde teče, proudí něco stejného, t. j. stejná barva karet, neboli, jak to formuluje stručně Gebauer l. c., »řada karet téže barvy«. Souvislost obou slov poznáme dále při rozboru, která hra flus je.

Strejčkův výklad slova *flus* z *velus* je méně pravděpodobný. Musili bychom předpokládati synkopu *e* v první slabice a změnu souhlásky *v* v *f*, podobně jako je tomu v něm. vließ z velus. Soudím však, že samohláska *e* ve *velus* je v našem jazyku příliš pevná, aby se synkopovala; je to vidět i z toho, že se toto slovo u nás drží plně v původním tvaru velus.

Po stránce věcné by bylo ovšem možné vysvětliti vztah mezi slovy *velus* a *flus*. Lat. velus, veleris znamená rouno, ovčí kožich, stejně jako něm. Vließ. Velusem se jmenuje v t. zv. německých kartách nejpopulárnější karta, obluda v ovčím rouně, postrach malých dětí, kterým se dostanou karty do ruky, t. j. žaludské eso, jinak »černý Petr, dusák, baba« a pod. Rozšířením významu se pak jmenuje velusem každé eso, ve hře jedenadvacet dvě esa, nejvyšší to seskupení karet v této hře, a dalším rozšířením významu slovou tak i rozličné hry v karty, hlavně hazardní, především jedenadvacet (oko, očko, jedník), pak i ferbl (barvička), capáry, cvik, komando a j. »Hodit si velusa«, »hrát velusa« je konečně běžný výraz pro hru v karty vůbec. Tak bylo asi už také v starší češtině; srov. v Gebaurově Slovníku stč. I, 384 heslo flusník = kdo hraje v karty.

2. Jaká to byla hra »flus«?

Prameny nás nechávají v nejistotě o podstatě této hry a vykladači podstatu tu vysvětlují jen dohadem, přibližně nebo nesprávně.

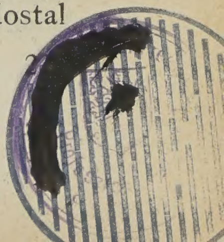
Hlavní pramen. »Hra flus v Čechách léta 1512«, dosvědčuje, že to byla hra hazardní, a vyčítá její zlé následky. Jedno místo praví: »Mišňaři přes hory nakoukají, || již-li v Čechách flusa hrají, || o nic více by nestáli, || jen aby jedenatřicet měli.« Z toho se soudilo, že to byla hra »jedenatřicet«. Jungmann l. c. praví jen: »hra jakási«. Erben v úvodu ke »Hře flus v Čechách léta 1512« l. c. vykládá: »Flus jmenovala se nějaká hra v karty.« Gebauer l. c. vysvětluje: »Toho jména hra v karty, známá od XV. st.« a »řada karet téže barvy.« Brandl l. c. má výklad »ein Kartenspiel« a pokračuje definicí z Grimmova slovníku: »dessen Pointe wahrsch. darin bestand, mehrere gleiche Karten in unmittelbarer Nacheinanderfolge ausspielen zu können.« Hned však opravuje podle »Hry flus v Čechách léta 1512«: »Aus S R B 3, 519 (t. j. Scriptores rerum bohemicarum) geht aber hervor, daß dieß das sogenannte einunddreißig sei«, a dokládá to citátem o Mišňařích, výše uvedeným. Strejček l. c. vykládá: »Jde tu beze vší pochyby o známou hru velus, což vlastně nic jiného není než nynější »jedenadvacet«... Číslovka jedenatřicet se dostala do tohoto verše (t. j. o Mišňařích; viz výše) nějakým nedopatřením místo jedenadvacet, což není při číslovce zjev ojedinělý.«

Ze všech těchto dokladů vysvítají dva podstatné znaky této hry: 1. základem je řada karet stejné barvy (Gebauer, Grimm), 2. hodně ok, bodů (rozumí se v stejné barvě): jedenatřicet (»Hra flus ..« a podle ní Brandl) a — nesprávně — jedenadvacet (Strejček).

Na správný výklad o podstatě této hry uvádí náš mistr historické miniatury Zikm. Winter. Znám už léta lapidární, ale přesný popis této hry z jeho povídky »Rozina sebranec«. V II. kap. podniká převor kláštera sv. Anežky prohlídku po rozsáhlém dvoře klášterním a najde u kůlny dva řemeslnické chasníky, zabrané do hry v karty. »Ihned postřehl, že hrají prim a flus, hru převorovi oblíbenou. Držel ť každý po čtyřech kartách, odkládal jednotlivé, snímal jiné karty... na konec druh druhu ukázal karty: jeden měl čtyři rozličné barvy, to byl prim, druhý měl čtyři stejné, to byl flus. Flus vyhrál.« (Str. 43 vydání v Salonní bibliotéce r. 1905.)

Z tohoto jadrného popisu je, zdá se, jasné, že zde je řeč o hře ferblu, barvičce, při níž jde o to, aby hráč dostal

do ruky ze čtyř karet co možná největší počet karet stejné barvy a s největším počtem ok, bodů nebo, ještě lépe, t. zv. figuru, t. j. tři a ještě lépe čtyři karty různé barvy, ale stejné hodnoty, na př. tři nebo čtyři spodky. Třebaže se první část Wintrova popisu neshoduje přesně s nynějším způsobem této hry, svědčí druhá část popisu naprosto nepochybně pro ferbla, barvičku.

Tento výklad potvrzují najisto i dva doklady ze »Hry flus...«. První je výše uvedený citát o Mišňařích, kteří by měli nejraději v ruce »jedenatřicet«, a druhý zní: »Města chtí míti tři touše, ‖ jistě ten flus někoho zkouše.«

Zde musíme předpokládat, že tento flus 1512 byl hrán jen se třemi kartami, což je docela dobře možné, ježto jsou známy hodně pestré modifikace rozličných her v karty. (Wintrova povídka jedná právě o sto let později, r. 1612, a flus se tu hraje už se čtyřmi kartami jako dosud.) Pak má podle obou citátů jeden hráč v ruce »jedenatřicet«, t. j. nejvyšší počet bodů, ok v stejné barvě, druhý však »tři touše«, esa, t. j. nejvyšší figuru a tím také nejvyšší hru ve ferblu vůbec; proto také »jistě ten flus někoho zkouše«, t. j. porazí, obehraje. Pak také padá Strejčkova domněnka o »nedopatření« s číslovkou »jedenatřicet« místo »jedenadvacet«. Je ovšem možné, že se tato hra jmenovala také skutečně »jedenatřicet«, jak uvádí Brandl.

Shrnuji: 1. Hra »flus« má své jméno z lat. fluxus a z něm. Fluß a znamená podle Gebaura »tok, tečení«, proud, t. j. řadu karet stejné barvy. 2. Tím je dána také její podstata; je to nynější ferbl, barvička, nebo prazáklad nynějšího ferbla.

*

Zatím co můj článek čekal na uveřejnění, otiskl prof. Arnošt Kraus v NŘ. XX, 154 poznámku k této hře. Poznamenává správně, že to nemůže býti hra jedenadvacet, neboť se při ní mluví o třech touších, kdežto ve hře jedenadvacet mohou býti jen touše dva. Soudí, že jde o hru podobnou hazardnímu pokeru nebo rodinné hře à la guerre. Také mně se jeví pravděpodobné, že by starý »flus« mohl být hrou à la guerre. Podstata obou her, ferbla a à la guerre, je totiž stejná: hráč hledí dostat do ruky co nejvíc karet stejné barvy a v nich co nejvíc bodů neboli ok, anebo t. zv. figuru. Rozdíl je v tom, že se à la guerre hraje se třemi kartami, které si může každý hráč dále vyměňovat z t. zv. talonu, kdežto ferbl se hraje se čtyřmi kartami a karty se nevyměňují. Pro hru à la guerre by svědčila »Hra flus v Čechách

léta 1512«, hraná se třemi kartami, a snad i popis u Wintra »odkládal jednotlivé« (t. j. snad vyměňoval z talonu), pro ferbla pak čtyři karty a ostatní popis u Wintra. Možná také, že flus byl nynější à la guerre, Wintrův prim a flus nynější ferbl. Proti podobnosti s pokerem svědčí myslím to, že se poker hraje s pěti kartami, dále jeho značná kombinovanost a snad i jeho americký, a tím tedy daleko pozdější původ.

*

3. K slovu lurč.

Na téže str. 303 Strejčkova článku čte se tiskovou chybou l u n č místo správného *lurč.* (Viz i u Jungmanna I, 745 heslo »hraji« a II, 364 »lurč, -e, m., hra, náčiní ke hře kostkami a kameny«.) Je to hra místy dosud hraná podobným způsobem jako mnoho her jiných. Hraje se kameny a kostkami na desce rozdělené na dvě řady ostře proti sobě vybíhajících polí. Hráč posunuje kameny s pole na pole podle toho, kolik mu padne ok při vrhu kostkami. Kdo převede dříve všechny své kameny přese všechna pole, vyhraje. Původ jména jsem zatím nezjistil.

V. Polák:

Lexikální a etymologické drobnosti. II.

(Čaj – thé.)

O něco později než *káva* proniká k nám čaj. Jeho pití se nerozšířilo u nás tolik jako v Rusku, Anglii nebo v Holandsku. To snad také do jisté míry umožnilo, proč žijí v jazyce tak pronikavě odlišné dublety *čaj — thé, té.*

Rozdíl mezi tvary *čaj* a *thé* je daleko větší, než jsme pozorovali u dvojice *káva — kafé.* Kdežto skupinou *káva — kafé* označujeme stále tentýž nápoj připravený z kávových zrn, označuje výraz *thé* dnes odvar hlavně z léčivých bylin, na př. z lipových květů: *»lipové thé«.*

Původně však, jak známo, slovo *thé, té* označovalo, podobně jako v němčině, ve franštině a j., to, čemu říkáme dnes »čaj«. Zajímavý významový přechod k významu »odvar«, hlavně léčivých bylin, jest doložen na př. i ve franštině (*»thé*

suisse« a p). Není tedy, jak by se snad zdálo, jenom zvláštností češtiny, která měla později pro původní význam ještě slovo druhé, což by bylo mohlo vésti k tomuto zajímavému lexikálnímu rozvrstvení, t. j., že se slovo *»thé«* cítí vždycky slovem familiárním, užívaným snad výhradně jen v oblasti bylinářství a domácího lékařství.

Podle známých historických pramenů se první zprávy o čaji dostaly do Evropy r. 1559. Tehdy se čaj patrně nazýval *»thé«* (sr. *Quis . . . herbae illius apud Chinenses celebris, thé dictae, usum non suadeat* — Kdo by neradil užívati rostliny proslulé u Číňanů, řečené thé — z r. 1563, podle Darmestettera-Hatzfelda, Dict. génér. de la langue franç. II, str. 2144 b). Do Evropy přivezli čaj Holanďané (podle encyklopedií) r. 1610; r. 1635 je znám v Paříži, r. 1638 jej poznali Rusové. V Německu se čaj objevuje prý až r. 1667, ne-li později, neboť první doklad tohoto slova je až z r. 1715 (sr. Kluge, Et. Wb. s. v.). Lze míti za to, že teprve potom čaj přišel k nám a s ním i jeho jméno.

Objevuje se pak toto slovo jako něm. *Tee, Thee,* fr. *thé,* angl. *tea,* šp. *te,* ital. *tè,* řec. τεῖον a p.

Čaj se přes to nepil v této době všeobecně. Nevžil se tak rychle jako káva ani tak rychle nepronikal. Ještě r. 1820 lze mluviti o čaji v našich zemích jako o vzácnosti. Patrně na jeho pomalé rozšiřování a pronikání měla vliv obtížná doprava z Číny. Pije se ve vyšší společnosti v Holandsku a v Rusku, spíše jako lék než jako nápoj, a ohlasem tohoto užívání čaje je patrně i druhotný význam slova *thé* ‚odvar z léčivých bylin', neboť — zdá se — v této formě asi pronikalo pití čaje i do širších vrstev. Tomu by mohl nasvědčovati i fakt, že Tomsův slovník z r. 1799 nezná ani *thé* ani *čaj,* ačkoli Thám už r. 1788 uváděl v slovníku *Thee m. thé n.,* podobně jako Palkovič (1821): *thé m. indecl. The.* Z materiálu Slovníku jazyka českého můžeme uvésti doklad ještě starší: *Thé, a obzwlásstnie kafe pomalu nás na mizynu přiwedau* Uč. lidu (1786) 313, 10 (F. J. Tomsa). Dodnes je toto slovo nesklonné a přechází v češtině k neutrům, podobně jako slovo *kafé, kafe,* jehož vliv tu mohl snad působit.

Můžeme pak říci patrně s konečnou platností, že tvar *»thé«* v češtině je převzat z němčiny.

Současně, ne-li snad dokonce dříve, s tímto jihočínským tvarem vniklo do Evropy též severočínské znění kantonské, objevující se v řeči úřednické (sr. k tomu Arendt, Handbuch der nordchinesischen Umgangssprache I, Berlin 1889, str. 343/349, 357/369, podle Lokotsche, Et. Wb., Heidelberg

1927, str. 33, č. 45), kde zní *ča, ča-je* (u Lokotsche *cha-ye*). což dalo základ port. *chà*, šp. *cha*, it. *cià*, řec. *τζάι*, bulh. *čaj*, srb. *čaj, šej*, rus. *čaj* a p.

Toto znění — omezené převážně na východní a jižní Evropu — nepřišlo přímo z čínštiny. Tvar *thé, té* a p. se dostal do evropských jazyků patrně prostřednictvím holandským, kdežto při výraze *čaj* můžeme snad s Miklosichem (Die türkischen Elemente in den südöstlichen und osteuropäischen Sprachen. Denkschr. Wien. Akad. II. Philos.-hist. Kl. 34, 1884, str. 271) a Bernekrem (Sl. etym. Wb. str. 134) věřiti v prostřednictví perské a turecké (sr. Th. Zenker, Türkisch-arabisch-persisches Wörterbuch, 1866, 371, 1), kde zní toto slovo *čaj*. Tento tvar vnikl do Evropy velice brzy; italština má pro *cià* (vysl. ča) doklady už z konce sedmnáctého století.

Zajímavé pak je, že do češtiny toto slovo zavádí Dobrovský v svém slovníku (1821): *Thee — m. thé (čeg) sl. hrbaté Thea Lin.* Tento slovníkový doklad patrně bez ověření přejímá i Jungmann: *čeg, e m. (rus. čag) thé, thea D*[obrovský].

Co vedlo Dobrovského k vytvoření tvaru *»čej«*, nevíme. Není to znění ani ruské, ani srbské, a podobá se nejspíše srb. *šej*. Heslo Jungmannovo cituje ruské znění, ale neuvádí je přímo do češtiny, spíše konstatováním ruského tvaru upozorňuje na příbuznost podivného výrazu *»čej«* s ruským slovem *»čaj«*. Tento tvar *»čej«* se táhne naším slovnikářstvím, vyskytuje se ještě v Čes.-něm. slovníku F. B. Šumavského z r. 1851: *čaj, čej, e, m. Thee.* Nikdy však patrně neexistoval v jazyce spisovném.

Dobrovskému pak náleží zásluha, že uvedl slovo *»čaj«* do češtiny, neboť nebýti jeho tvaru *»čej«*, sotva by byl Jungmann uváděl znění ruské. Z literatury můžeme slovo *čaj* doložiti už před vydáním Jungmannova slovníku. Máme doklad už z r. 1827: (Asesor na plese:) *Po čagi* (s pozn. pod č. *thé*) *se podáwala woda s cukrem*, Tomsa, Klaurenowy pow. 3, 119, 2. Z r. 1830 máme dokonce tři doklady: *lokagové roznasseli čag a pálené wjno* (A. Marek, van d. Velde, Div. z Ochoty 97, 21); *wypigi několik šálků horkého čage (thé), a dám se do popisowánj trhu w Ostrowném* (ČČM. 58, 5); *krom kaupelj a láznj, a krom wodky (kořalky) Rus hlawnj potřebau má také čay (thé)* (Rozličnosti 629 a, 6).

Později jsou doklady hojnější: z r. 1831, 1832, 1835, 1837, 1838 atd. Slovo *čaj* tehdy vniklo už do spisovného jazyka. Vysvětlení o rovnosti slova *čaj* se slovem *thé* v poznámkách ukazují zcela jasně, jak slovo *čaj* bylo v češtině umělé,

jak uměle z vlasteneckých důvodů bylo do češtiny vtlačováno, jako *káva* proti *kafé*, abychom měli proti slovům »německým« slova slovanská, »domácí«, jak se zdálo tehdy často našim vlastencům. Vždyť už při dvojici *kafe* — *káva* nemohli jsme najisto mluviti o německém znění a stejně tomu je i při poměru slova *»čaj«* k tvaru *»thé«*.

Zeměpisné rozšíření slova *čaj* je historicky oprávněno v oblastech, které přišly ve styk s levantským obchodem; tam také zprvu slovo *»čaj«* nalézáme. Zcela jinou kapitolou je, že později bylo zatlačeno zněním jiným, patrně vlivem mohutného rozkvětu námořního obchodu západoevropského kolem Afriky a zkázou levantského obchodu ve východní kotlině Středozemního moře. Jediné Rusko si udrželo suchozemský styk s Čínou (karavanní čaj) a tu se také slovo *»čaj«* houževnatě drží, kdežto všude jinde je na ústupu. Do toho pak přichází umělý zásah českých vlastenců, kteří na místo záp. evr. *»thé«* přesazují z ruského prostředí výraz *»čaj«* do češtiny. *»Thé«* nebylo nikdy germanismem, jak se patrně zdálo, nýbrž samozřejmou a nutnou formou vzniklou z kulturně historických styků.

U slova *»káva«* jsme mohli pozorovati, že jistá literárnost v tomto znění ani dodnes nezanikla a že se zřejmě cítí familiárnost tvaru *»kafé«*. U slova *»čaj«* tomu tak není, patrně vlivem významového rozštěpení. Slovo *čaj* vniká do spisovného jazyka už v době, kdy čaj teprve začíná býti u nás známější. S rozšířením pití čaje, které dodnes nedosahuje té míry jako pití kávy, rozšířil se zcela automaticky i nový umělý název, na němž necítíme onu spisovnost jako u slova *»káva«*. Ještě r. 1864 nebyl patrně zcela běžný, když Riegrův Slov. nauč. (II, 294) uvádí sice heslo *čaj*, ale v závorce připojuje *thé čínské*. Přívlastkové určení slova *thé* pak ukazuje, že významové rozštěpení už bylo provedeno. Jinak by nebylo bývalo nutné uváděti *»thé čínské«*, kdyby nebylo bývalo také už na př. *thé lipové* a p.

Shrnujeme: Slovo *thé* je staré; bylo patrně přejato z němčiny, a to prostřednictvím hovorového jazyka, neboť bylo a je dnes, sic už v jiném významu než původně, ve familiárním jazyce zcela běžné. Znění *»čaj«* vniklo nejdříve do spisovného jazyka jako rusismus (asi v druhém desítiletí století devatenáctého), brzy zdomácnělo a vytlačilo výraz *»thé«* v původním významu »čaj«. Do hovorové řeči proniklo až později jako označení pro odvar sušených čajovníkových listů a zatlačilo úplně výraz *»thé«* v tomto významu.

Jiří Haller:

Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

(NŘ. XX, 1936, 138 n.)

U lidového názvu třasořitky *cacorka*, doloženého z Raise, uvádí PS. druhotvar *cácorka* (s dokladem z Jiráska). Slova odvozená z vlastního jména *Caesar* píše PS. s *ae*, na př. *caesarismus, caeropapismus, caesarský, caesarství* a pod., ale připouští vedle nich i znění s *é* (*césarismus, césaropapismus* atd.). U technického hesla *caisson, caissonový* se odkazuje k heslu *keson, kesonový;* dává tedy u něho PS. přednost domácímu způsobu psaní. Sportovní výraz *canoe* se uvádí s původní výslovností k h e n ú; běžná výslovnost lidová k a n o e není uvedena. Odborný francouzský výraz *cédille* (t. j. znaménko pod písmenem *c*, aby se *c* čtlo jako *s*) se v nom. vyslovuje s e d y j, v gen. zní s e d y l u. U hesla *celek* se cituje z Nerudy věta »Dámy soudily o případech milostných duchaplně i v celku spravedlivě«, v níž předložkový výraz *v celku* má význam »celkem«, t. j. zhruba, přibližně. Avšak z podání PS. je vidět, že se tento význam vyjadřuje zpravidla příslovcem *celkem* nebo *celkově*, na př. člověk celkem nepříliš přívětivý; upejpá se, ale celkem se nezlobí; o sobě vím jen celkově, že jsem se snadno učil, a pod. Výraz *v celku* pak mívá zpravidla význam »v jednom kuse«, na př. šaty v celku (t. j. ne sukně a kabát zvlášť), dveře v celku (t. j. jednokřídlové) a pod.

Vlastní jméno *Celestin* píše PS. s *i* a podobně je tomu i u jmen *celestin* (člen mnišského řádu), *celestinka* (řeholnice) a *celestinský*. Matematický výraz *celistvé číslo*, místo něhož Pravidla čes. pravopisu doporučovala *celé číslo*, uvádí nyní PS. bez opravné poznámky. Vedle *cela* (t. j. komůrka, kobka) lze podle PS. psáti též *cella*.

Bez poznámek uvádí a dokládá PS. množství slov složených s prvním členem *celo-*, na př. *celocírkevní, celodenně, celoevropský, celohedvábný, celohodinný, celokovový, celolněný, celonárodní, celostátní* a j., některá z nich však označuje za řídká, na př. *celobytostný, celocele, celocelý, celozemský*. Za správné se přijímají výrazy jako *je celý zmoklý, celý bledý, celý žhavý, celý pryč, celý nesvůj* a pod., které dřívější brusy pokládaly za nečeské. U jména *cena* čteme správná spojení *sleviti s ceny, prodávati pod cenou, obilí*

stouplo, kleslo, spadlo v ceně, ztratilo na ceně a pod. Ale místo výrazu *za cenu něčeho*, na př. hájiti něco i za cenu popularity, provésti něco i za cenu života a pod., doporučuje se říkati »třebas to stálo popularitu, i kdyby to stálo život« a pod., a také za rčení *za každou cenu* je správnější říkati »stůj co stůj, buď jak buď« tam, kde není řeč o kupní ceně; podobně za výraz *za žádnou cenu* je správněji »za nic na světě, nikterak, pod žádnou podmínkou«. Slovo *cennina* (t. j. poštovní známka, celina a pod.) píše PS. ve shodě se skutečným usem se dvěma *n* (základ je tu adj. *cenný*). U hesel *ceremoniál, ceremoniálně, ceremoniální, ceremoniálnost* se poznamenává, že je to správnější znění než *ceremoniel, ceremonielně* atd. Botanický název *cesmina* má řidší druhotvar *cesmín* (rodu mužského). Právnický termín *cesse*, příd. jméno *cessionální* a podst. jm. *cessionář* píše PS. se dvěma *s*.

Při hesle *cesta* se výrazy *po cestě, na cestě, za cesty* ve významu »cestou«, které starší brusy rovněž vytýkaly za nesprávné, uvádějí bez jakékoli poznámky. Tak je tomu též u opisů *cestou práva, cestou úřední, cestou soudní, cestou milosti, cestou exekuční, nařizovací, administrativní, instanční, mechanickou, chemickou, suchou* atd. U hesla *cestář* je uvedeno též archaistické znění *cestař* (s dokladem z Vrchlického). Sloveso *cestovati* má ve významu »býti obchodním cestujícím« dvojí vazbu: *cestovati s něčím*, na př. Hirš si vedl po obchodnicku: dnes cestoval s neštěstím (Stašek), a *cestovati v něčem*, na př. Pan Jidášek cestuje ve všem: dnes v leštidle, zítra v galanterním, za týden ve šmolce (Herrmann).

Odborný výraz *caesura* lze psáti též *cesura*. Slovo *céva* se nyní píše s *é* (též v gen. pl. cév), jako zdrobnělina *cévka*, adj. *cévkovitý* a sloveso *cévkovati* (lékařský termín); ostatní odvozeniny se však píší s *e: cevnatka, cevnatý, cevní, cevný, cevový, cevstvo*. Od slovesa *cíditi* jsou utvořena jména *cidič* a *cididlo*, ale *cídírna* a *cídicí*. Ke jménu *cikán* (vedle řídkého *cigán*) je jméno mláděte *cikáně*, zdrobněle *cikaňátko*. Slovo *cikorie* se psává též *cichorie*, ale jen *cikorka, cikorkový*. Výrazy *cílevědomě, cílevědomý, cílevědomost* se nevytýkají za chybné; doklady mají z Baara, Šrámka a z časopisů. Sloveso *cíliti* ve významu »směřovati« má dnes už ráz poněkud archaistický. Citoslovce *cingilingy, cingilinky* má vedle sebe druhotvar *cinkylinky*. Sloveso *cínovati* »povlékati tenkou vrstvou cínu« se podle PS. píše s dlouhým *í*. Latinské adv. *circa* se uvádí jen ve znění původním, nikoli s *k*. Adj. *cirkový* »cirkusový« je označeno za tvar knižní;

podobně u jména *cirkus* je obyčejný, běžný genitiv *cirkusu*, kdežto tvar *cirku* je jen knižní. Vlastní jméno *Cislajtánie*, stejně jako adj. *cislajtánský*, se píše s *á*. U hesla *cítiti* si povšimněme vazby s instrum. *cítiti se něčím* (nikoli c í t i t i s e b ý t n ě č í m), na př. *cítila se matkou, cítil se zas dítětem*, a vazby s nomin. *cítiti se jaký, jak* (nikoli c í t i t i s e b ý t j a k ý), na př. *cítila jsem se tak opuštěná a osamělá jako hruška v poli, herečka se cítila doma ve všech těch rolích, necítil v tu dobu již evangelicky* a pod. Ve spojení se slovesem *býti* je jen vazba neosobní, na př. *v kuchyňce bylo cítit čerstvě vařenou kávu a připálené mléko, bylo ho cítit alkoholem* atd.

U zájmena *co* zaznamenává PS. několik spojení, která matiční Brus zamítal, a přijímá je bez poznámky, na př. mám *dost (mnoho) co* dělat; Švédů *není co* se obávati; *místo co* měl koukat na oltář, koukal na Viktorku. Ve významu spojky srovnávací a doplňkové je zájmeno *co* archaistické, na př. vlasy kadeřavé co vlna, stát co jeden muž, svět bude co holá skála, sváteční ženské šaty jsou tytéž co všední; co voják vedl jsem život kočovnický, co spisovatel přispěti k zvelebení vlasti atd. Za lidové je označeno vztažné zájmeno *co* nesklonné, t. j. vztahující se k jakémukoli výrazu věty řídící, na př. hodil kladivo, *co* v ruce držel, pod nákovadlo; ty krásné hvězdy, co se tak lesknou; lampa ještě hořela, co nad klekadlem visela, atd. Spojení *čím — tím* při komparativu se uvádí jako výraz pravidelný, na př. čím dál, tím hůř; čím dál tím slaběji; čím více na kolovrátek hleděla, tím více se jí líbil atd. Ale vedle něho se dopouští i spojení s vynechaným *tím*, na př.: Hvězd bylo čím blíže k uhánějícímu měsíci méně a méně (Rais). Vedle spojení *co chvíli* (na př. hlas co chvíli stával se hlasitějším) je také spojení *co chvíle* (na př. profesor co chvíle musil hovor přerušiti), t. j. zájmeno *co* se k vyjádření pravidelného opakování nějakého úseku časového nebo prostorového pojí buď s 1. nebo 4. pádem podst. jména. Taková spojení jsou na př. *co rok, co měsíc, co týden, co krok* anebo s opakovaným podst. jménem *rok co rok, den co den, noc co noc, krok co krok* a pod. Spojení *co do* s gen. ve významu vztahovém, které se rovněž kárávalo (jako polonismus), cituje se nyní bez jakékoli opravné poznámky, na př. hlava jiná co do rysů i výrazu, peníz co do velikosti asi tolaru se rovnající a pod.

Příslovce *codenně* a příd. jméno *codenní* (ve významu ‚každodenně, každodenní‘) označuje PS. za řídké; doklad k nim má z Nerudy a V. Mrštíka. Podobně jsou označeny

i výrazy *cokrát, cokráte* (ve významu ‚kolikrát, mnohokrát'), *coměsíčně* a *coměsíční* (t. j. každý měsíc, každoměsíční), *coročně* a *coroční, cotýdenní.* Cizí jméno *commis* (vysl. komí) se buď skloňuje gen. *commiho,* dat. *commimu* atd., nebo zůstává nesklonné; v plurálu je jen nesklonné. Technický název *compoundní* (vysl. khompaundní), t. j. složený, píše PS. pravopisem původním s počátečním *c*, nikoli *kompoundní,* jak píše Elektrotechnický slovník vydaný ESČ. Podobný pravopis má i jméno *conferencier*, t. j. s *c*, ale bez přízvuku. Cizí slovo *convoi* (vysl. konvoa) je nesklonné, ale má vedle sebe druhotvar *convoy* (vysl. konvoj) a ten se skloňuje podle vzoru *meč*, t. j. 2. p. *convoye,* 3. p. *convoyi* atd. Také anglické slovo *copyright* (vysl. khopyrejt) se buďto skloňuje podle vzoru *hrad* (2. p. *copyrightu* atd.), nebo zůstává nesklonné. Odborný termín *corps* (vysl. kór) zachovává původní výslovnost i v ostatních pádech, tedy gen. *corpsu* se vyslovuje *kóru,* instrum. *corpsem* vysl. *kórem* atd. Právnický výraz *corpus* (na př. corpus delicti) má gen. *corpusu*; totéž platí o tomto slově i tehdy, když znamená v typografické mluvě druh písma zvaný jinak garmond.

Význam zájmena neurčitého *cos, cosi* se definuje tak, že označuje předmět skutečný, a uvádějí se příklady: K jezeru vždy ji cos pohání (Erben). V očích slzami zalitých svitlo cosi jako nadšení (Jirásek). Vedle spojení *kdesi cosi* (t. j. všelicos, leccos, na př. Pořád že jsme spolu chodili do školy a kdesi cosi ‚všelijaké povídání', z Raise) uvádí PS. vhod také téměř už zapomenuté spojení *cosi tosi* ve významu ‚leccos', na př.: Doufala, že v nádherném hlučném domě otcovském aspoň cosi tosi z těch myšlených věcí užije (Ondrák). Jméno *coul* má v PS. už jen skloňování podle vzoru *hrad* (gen. *coulu,* lok. *po coulu* atd.); v jazyce hovorovém se ovšem stále ještě drží některé tvary podle vzoru *meč*, zvláště v pl. nom. ak. *coule*, na př. *dva coule* a pod. U slovesa *couvati* je druhotvar *coufati;* u slovesa *couvnouti* je druhotvar *coufnouti* označen za archaistický (PS. má doklad z Palackého), u odvozených slov *couvavá* (druh tance), *couvavý* (nazpět se pohybující) se druhotvary s *f* neuvádějí.

U zájmena a tázací částice *což* se poznamenává, že uvozuje též věty vztažné, na př.: Nany povznesla hlavu, čehož jindy nečinívala (z Raise), ale vedle toho že někdy po způsobu latinském připojuje větu vlastně samostatnou k větě předcházející, na př.: Tvrdil, že Avenarius je positivista, *což* do značné míry není pravda (t. j. *a to* n. *ale to*); tento druhý způsob užití zájmena *což* tedy PS. nepokládá za čes-

ký. U slovesa *crknouti*, jinak řídkého, uvádí PS. zajímavé ustálené spojení *ani vrkl ani crkl*, t. j. mlčel, s dokladem z Frosta: Neřekl jste ani vrkl ani crkl (= nic). Citoslovce *crnk* se psává také *crňk*. Latinské jméno *crux* (kříž) je v češtině rodu mužského a neskloňuje se. Od jména *ctitel* je ženský rod zpravidla *ctitelka;* tvar *ctitelkyně* je archaistický. Ke jménu *cukr* jsou odvozeniny *cukernatost, cukernatý, cukernatěti* (nikoli *cukrnatost* atd.). Podst. jméno *cumel* se skloňuje buď podle vzoru *meč* (gen. *cumle* atd.), nebo podle vzoru *hrad* (gen. *cumlu* atd.), ale dat. a lok. sing. zní jen *cumlu*. Citoslovce *cup* má obměny *cupity, cupi* a *cupy*. Sloveso *cupati* se časuje podle V 2 (*cupu, cupeš* atd.) i podle V 1 (*cupám, cupáš* atd.), imperat. je *cupej*, přechodník přít. *cupaje*. Podst. jméno *cvičba* (cvičení, výcvik, učení) je dnes už zastaralé. Příd. jméno *cvičební* má význam ‚související s cvičením, záležející v cvičení', na př. výkony cvičební, cvičební jízda na moři a pod., kdežto příd. jméno *cvičebný* znamená ‚určený k cvičení', na př. cvičebný sál. Název látky *cvilink* má vedle sebe druhotvar *cvilich* a podobně vedle příd. jména *cvilinkový* je též tvar *cvilichový*. Botanický název *cyklamen* je obyčejně rodu střed. a nesklonný, zřídka je v rodě mužském a skloňuje se gen. *cyklamenu* atd.; příd. jméno k němu je *cyklamenový*. Jméno *cyrilometodějství* píše PS. s *t* a podobně *cyrilometodějský*, řídké *cyrilometodějec* a zastaralé *cyrilometodějník*. (Příště dále.)

POSUDKY A ZPRÁVY.

R. F. Šimek: C e s t o u d o m ů. Moravská Ostrava 1935. Nákladem Jaromíra Majera.

Autor mi tuto knížku, »páté číslo bibliofilní Edice OSTRAVA« (proč ne bibliofilské, proč ne edice?), poslal s označením k recensi. Poněvadž nemám svou recensní tribunu, upozorňuji aspoň v tomto časopise, že autor v této knížce projevuje jak neobratnost ve vyjadřování, tak neznalost mluvnice a pravopisu. Hned v šesté větě na př. čteme: ». . . auto rozjelo se celou svoji sílou, kočí, odkudsi z vesnice do Ostravy jel, na voze seděl a práskal bičem, chvílemi se podíval po chodcích, jež sem a tam procházeli, vzpomínal jistě na teplou postel, kterou před pěti hodinami opustil, na hospodu, v níž seděl včera a smál se hlasitě, zároveň se zvukem, jenž vycházel z gramofonu . . .«. Dále už nebudu citovat nic, leda poslední větu: »Den zpíval, zpíval, bolně a teskně, jako

by zmírala práce, neboť zahálí (sic!) nezaviněně tvrdé i měkké ruce...«

O kuriosním označení »bibliofilní« jsem se již zmínil. I závěr knihy je neobvyklý. Jeho znění »Úprava knihy Čeňka Pechtora« nevyjadřuje přesně smysl. Normálně česky rozumějící člověk to chápe tak, že je Pechtor autorem knihy. Správně by měl znít aspoň: »Úprava knihy je od Čeňka Pechtora« nebo ještě lépe a stručněji: »Knihu upravil Čeněk Pechtor.« *Josef Brambora.*

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Obrat v Naší řeči?

Lidové noviny si od té doby, co vychází slovník Vášův - Trávníčkův, zřídka všimnou Naší řeči, a když tak učiní, nebývá to pozornost zrovna vlídná. Tak je tomu i v článku Fr. Trávníčka „Obrat v Naší řeči", otištěném v nedělních LN. 1. listopadu 1936. Pokládáme za nutné odpověděti na tento Trávníčkův kritický projev, neboť se v něm bohužel znova opakují věci, které NŘ. už dříve několikrát opravila a kterých se kritikové NŘ. v Lid. novinách přes to drží umíněně dále.

V svém článku T. praví, že NŘ. měla „od samého počátku dvojí tvář, jak dobře rozpoznal profesor Váša,*) čistě brusičskou a vědeckou." V článcích vědeckých NŘ. uvažovala o slovech podezřelých nebo pokládaných za chybná, všímala si jazyka starého, lidového, významových odstínů slov i jejich rozšíření. Ale zato v posudcích „bez odůvodnění zavrhovala mnohá slova, rčení, vazby a ne vždy dávala za ně náhradu"; autoři posudků „kárali spisovatele nejinak, než jak by žáky před tabuli vyvolávali" (výrok O. Fischera v Lid. novinách), a kaceřovali veliké množství slov, rčení a vazeb. V tomto „strohém" stanovisku NŘ. nastal prý obrat, když začal vycházet akademický Příruční slovník jazyka českého, jehož spolupracovníky a redaktory jsou také všichni členové redakční rady NŘ. Tento obrat vidí T. v tom, že v 19. roč. NŘ. odvolala zákaz do té doby kaceřovaného slovesa *vyvolati* ve významu ‚způsobiti' ap. a že v 8. čísle 20. ročníku brání spojení *až na* ve významu vylučovacím; kromě těchto dvou T. jiných dokladů obratu v NŘ. neuvádí. „Vítám v zájmu spisovné mluvy tento pozdní obrat," praví T. dále, „a se mnou jistě všichni ti, kdo se nemohli smířiti se strohým stanoviskem Naší řeči, zamítající často slova, vazby a rčení úplně vžitá, třebas mluvnicky vadná, cizí slova, za která není rovnocenná náhrada česká, slova nová,

*) Nevíme, proč se tu T. dovolává prof. Váši. NŘ. má od prvního svého sešitu až podnes na titulní stránce nadpis „listy *pro vzdělávání a tříbení* jazyka českého", a nelze tedy pokládati za nový objev, jestliže někdo tuto dvojí stránku v obsahu NŘ. také skutečně rozpozná.

vzniklá ze skutečné potřeby, a nemající dosti porozumění pro vývoj jazyka a pro básnickou mluvu." Ale tento obrat prý má bohužel jednu stinnou stránku. T. ji vyslovuje citátem z článku prof. Chudoby, uveřejněného rovněž v Lidových novinách: „Kým se máme nyní řídit? Naší řečí či Příručním slovníkem, když obě ty pomůcky jsou prohlašovány a pokládány za autoritativní a obě vycházejí z III. třídy Čes. akademie?" Závažnost této stinné stránky roste podle T. tím, že se autoritě NŘ. „podřizovalo mnoho lidí, zejména učitelů a profesorů, kteří učení o vadnosti oněch slov (t. j. vytýkaných v NŘ.) šířili a šíří ve škole." A tak prý „mnozí žáci odejdou do života, nebudou míti možnost nebo příležitost opraviti si své poznatky a budou je uplatňovati ve svém okolí. I mnozí učitelé a profesoři zůstanou při starším učení Naší řeči, protože buď nebudou užívati Příručního slovníku, nebo nebudou míti dosti chuti a času pracně zjišťovati, co Příruční slovník mlčky opraví. V obou případech povstane nežádoucí různost, zmatek. Slovník bude hotov až za řadu let, nevíme, co schválí, takže vznikne trapná nejistota, která leckdy povede k nedůvěře a ke lhostejnosti k jazykové správnosti." Té se prý T. bojí nejvíce, protože už v dobách předválečných natropila nemálo škod. „Lhostejnost a nedůvěra k jazykové správnosti vyplyne také z otázky, kterou si mnozí položí, totiž, jak je možný tak pronikavý obrat." T. nevěří výkladu NŘ., že lepší poznání jazykového materiálu vede k lepší znalosti jazyka, a zcela přirozeně tedy i k opravě mínění staršího (ačkoliv i Zubatý, jehož činnost v NŘ. T. chválí, právě tímto způsobem opravoval starší mínění založené na poučkách brusů a mluvnic), a vidí příčiny obratu v NŘ. především také ve vlivu sborníku Spisovná čeština a jaz. kultura (1932), v odporu praktiků, zejména spisovatelů, proti přepjatému purismu a konečně také v tom, že se slovník Vášův-Trávníčkův řídí jinými zásadami jazykové správnosti než Naše řeč. Svůj článek pak T. takto zavírá: „Ať tak či onak, stala se opožděným sklonem k liberálnosti chyba, která sotva posílí důvěru širší veřejnosti k snahám o správnost spisovného jazyka. Toho musíme v zájmu věci velmi litovati."

Prof. Trávníček tedy ve snaze Naší řeči, uvésti své učení v souhlas s novou normou obsaženou v Příručním slovníku jazyka českého, vidí „pozdní obrat" od upřílišeného purismu a jednak jej vítá v zájmu spisovného jazyka, jednak ho lituje a dokazuje, že se stala „opožděným sklonem k liberálnosti chyba". Tomu v podání Trávníčkově není snadno rozumět. Prof. T. chce patrně říci, že chyba je nikoli v obratu samém, nýbrž v tom, že přišel příliš pozdě. Ale tento smysl jeho kritiky je popřen zase tím, že zřejmě uvádí T. onen obrat v NŘ. v příčinnou souvislost se zahájením Přír. slovníku („od února r. 1935, kdy začal vycházeti akademický Příruční slovník jazyka českého, nastal v Naší řeči patrný obrat v pojetí jazykové správnosti"); je-li tomu tak, jak by bylo potom lze žádat, aby onen obrat byl přišel dříve? Jak je vidět, není lehké dobrati se zde vlastního jádra, a proto probereme Trávníčkovy výtky jednotlivě, třebas tím naše odpověď vyroste značně nad rozsah Trávníčkova článku.

Především o tom obratu: nastal v Naší řeči skutečně? T. jej do kládá tím, že NŘ. v posledních dvou ročnících očistila z výtky nesprávnosti výrazy *vyvolati* a *až na;* ale proč právě tyto dva výrazy mají být důkazem obratu, když NŘ. už dávno dříve stejným způsobem očišťovala z výtky nesprávnosti i jiné výrazy, které předtím sama pod vlivem dosavadních jazykových pomůcek pokládala za nesprávné? Z posledních ročníků můžeme uvésti na př. předložku *dle* (XIV, 165 n.), tvar *uvědomění* (XV, 1 n.), sloveso *kolísati* (bez zvratného zájmena, XVI, 263 n.), *uzemniti* (XVI, 191 n.), tvar *bude se hoditi* (XVIII, 142 n.), slova *druhopis* (XVIII, 216), *údobí* (XVIII, 60) atd. Není tedy nejmenší příčiny, aby se mohlo mluviti o „pozdním obratu" v učení NŘ. Tím méně, že i druhou svou tvář NŘ. stále ještě podržuje, jako tomu bylo za Ertla a Zubatého, ačkoli právě tato druhá tvář je jejím kritikům nejméně sympatická. Ale také o ní vykládá T. mylně. Podle něho NŘ. v svých posudcích „bez odůvodnění zavrhovala mnohá slova, rčení, vazby" atd.; to je omyl opakovaný podle skreslené kritiky, jíž činnost NŘ. stíhal sborník Spisovná čeština a jaz. kultura. Omyl tím trapnější, že byl už před několika lety v NŘ. opraven (XVII, 85 n., 107 n.) a XVII, 210 dokonce slovo za slovem doložen. Přes to přese všechno nás nyní T. nutí, abychom znovu opakovali věc, která se nám zdá samozřejmou: že hlavním účelem jazykových referátů je upozorňovati v literárních dílech na neodůvodněné odchylky od platné spisovné normy. To znamená, že odůvodnění jejich výtek najde každý v běžných normativních pomůckách a že by zvláštní odůvodňování, které patrně žádá i prof. T., bylo pro čtenáře NŘ. pouhým nošením dříví do lesa. Příruční slovník jaz. českého je pro NŘ. rovněž pomůckou normativní, a proto své výklady řídí nyní také podle jeho poučení. Je to její povinnost a přiznala se k ní veřejně redakčním prohlášením v XVIII, 298. Je ku podivu, že právě tuto samozřejmost je třeba znovu a znovu opakovat.

Tím padá ovšem sama sebou i další výtka Trávníčkova, že NŘ. svým pozdním obratem budí nedůvěru v jazykovou normu vůbec. Bylo by možné leda říci, že tu nedůvěru budí Příruční slovník, když leckterý z názorů NŘ. opravuje. Ale potom by tím spíše bylo lze říci totéž o slovníku Vášově - Trávníčkově, neboť i on se „řídí jinými zásadami jazykové správnosti než Naše řeč", dívá se na lecco jinak než NŘ. a ještě své odchylky od NŘ. — na rozdíl od Přír. slovníku — výslovně vypichuje, někdy dokonce i tam, kde taková odchylka žije toliko v domnění obou jeho autorů (viz na př. v NŘ. XX, 72 n., 120 n. výklad o slově *krapet*). Bylo by dokonce možné dokazovati škodlivost praxe Vášova - Trávníčkova slovníku i tím, že se odchyluje také od Gebaurovy - Trávníčkovy mluvnice, a protože také u něho, stejně jako u Přír. slovníku, není napřed vidět, co až do konce písmena *ž* schválí a co nikoli, platí o něm plnou měrou výtka, kterou T. adresuje Naší řeči a Přír. slovníku: že budí nedůvěru ve spisovnou správnost a působí zmatek. Po vzoru prof. Chudoby, jehož se T. dovolává, mohli bychom se tedy zase my ptáti: „Co vlastně platí, Příruční mluvnice Gebaurova - Trávníčkova, či Vášův - Trávníčkův Slovník jaz.

českého, když se v jednom díle některé výrazy zakazují (na př. *od domu k domu, kovoprůmysl, léčba, omeziti se nač* atd.) a v druhém dovolují?" A po vzoru prof. Trávníčka bychom mohli říci, že mnozí žáci a učitelé, kteří se učili podle Gebaurovy - Trávníčkovy Přír. mluvnice, nebudou míti možnost nebo spíše příležitost nebo chuť užívati Vášova - Trávníčkova slovníku a pracně zjišťovati, co se v něm opravuje, a že to povede k zmatku, různosti, nedůvěře atd. Domníváme se, že je z tohoto srovnání naprosto jasně vidět lichost a nepochopitelnou jednostrannost Trávníčkových námitek, nehledíc ani k tomu, že je snad přece jen nemístné klásti na vrub Naší řeči i učitele netečné a zaostalé, kteří nevzbudí v sobě ani tolik zájmu o český jazyk, jemuž učí, aby se seznámili s Příručním slovníkem; pro ty ovšem nevychází ani slovník Vášův - Trávníčkův.

Ale ještě dvě významné skutečnosti usvědčují prof. Trávníčka z omylu. První z nich je nepopiratelný fakt, že ráz a poslání Přír. slovníku přímo zavazuje každého, kdo užívá českého jazyka, aby se jím řídil. Zavazuje proto, že dnes nemáme lepší a spolehlivější pomůcky a že jí v dohledné době ani mít nemůžeme a nebudeme. Od dob Jungmannova slovníku, tedy právě po stu letech, po prvé podniká Příruční slovník úplnou a podrobnou revisi veškerého slovního pokladu novočeského, a to s materiálem, jemuž není v dějinách našeho jazyka rovno, a s opatrností a svědomitostí, jaké ani zdaleka nenajdeme u jiných děl podobných. Před touto skutečností by měl ustoupiti každý soukromý názor o správnosti nebo nesprávnosti toho neb onoho výrazu, neboť to je dnes jediná možná cesta k ustálení a sjednocení spisovného usu. NŘ. bez váhání a loyálně přijala tuto autoritu Příručního slovníku a uznává ji i tam, kde se Přír. slovník neshoduje s jejím dřívějším učením. Jinak si počínají autoři Vášova - Trávníčkova slovníku: ač nemohou opřít své poučky o lepší materiál a lepší způsob jeho zpracování než Přír. slovník, přece předkládají české veřejnosti jako poučení jediné platné často věci, které se zásadně liší od poučení Příručního slovníku. Nikoli tedy Naše řeč, nýbrž oni sami vnášejí zmatek a nejistotu do dnešního spisovného usu a budí nedůvěru v spisovnou normu vůbec, neboť svádějí k domnění, že existují nyní normy dvě, každá jiná. Mnoho mluvívám s lidmi z nejrozmanitějších vrstev o jazykové správnosti, ale nikdy ještě nikdo se mne neptal: „Co je správné: to, čemu učí NŘ., či čemu učí Přír. slovník?", nýbrž každý se ptá: „Co je správné: to čemu učí Příruční slovník, či čemu učí Váša - Trávníček?" Odpověď na takovou otázku je ovšem jen jedna jediná.*) Lidové noviny se vynasnažují při každé příležitosti vychvalovati přednosti Vášova - Trávníčkova slovníku; zdalipak si někdy uvědomí také, kolik nejistoty a kolísání tento slovník způsobí ve spisovném jazyce? Snad se vyskytne námitka, že tu bojujeme za monopol Přír. slovníku. Nikoli; kdyby dnes

*) Srovnání obou slovníků najde čtenář v Pravopisném rádci, vydávaném jako příloha časopisu Typografia; v každém jeho sešitě je uvedeno množství věcí, v nichž se slovník Vášův-Trávníčkův odchyluje od Přír. slovníku.

někdo vydal lepší, dokonalejší a spolehlivější dílo, než je Přír. slovník, dáme stejně rozhodně za pravdu jemu.

Druhá skutečnost, která prof. Trávníčkovi ušla, je to, že dnes nelze naprosto mluvit o nějaké znechucenosti a odporu k učení se mateřskému jazyku, nýbrž naopak, že právě dnes se na všech stranách jeví o jazyk zájem předtím nikdy nebývalý. To je z největší části dílo Naší řeči, a už proto nelze jí vytýkati, že své čtenáře vychovává k nedůvěře a ke lhostejnosti k jazykové správnosti. Za pravdu nemůžeme dát ani Trávníčkově námitce, že vzniká zmatek také z nejistoty, co Přír. slovník v příštích svých sešitech přijme za správné a co nikoli. Ten zmatek snad pociťují autoři Vášova - Trávníčkova slovníku, protože musí sami často řešit otázku jazykové správnosti slov, ke kterým Přír. slovník dosud nedospěl.*) Ale nemohou jej pociťovati ostatní čtenáři, neboť Přír. slovník ruší z dosavadních jazykových předpisů jen ty, ke kterým v abecedním pořádku svých hesel dospěl; ostatní platí beze změny. Nemůže tu tedy vznikati zmatek, stejně jako nevzniká v zákoníku, když se některé jeho odstavce novelisují. Kdo tvrdí něco opačného, nemůže o sobě říkat, že koná dobrou službu jazyku. Námitce, že se najdou lidé, kteří nebudou mít čas nebo příležitost nebo chuť opravovat si své jazykové vědomosti podle Přír. slovníku, ulamuje hrot NŘ. sama už tím, že podává soustavný přehled všech novot, které Přír. slovník obsahuje. Pravda je, že se musíme mnohým věcem učit nyní znovu; ale tomu neujde, jak jsme viděli, ani ten, kdo bude chtít opírati své jazykové vědomosti jen o slovník Vášův - Trávníčkův.

Ostatní Trávníčkovy výtky už nezasahují podstatu věci. Námitka, že NŘ. měla už dříve celý materiál Slovníku jaz. českého po ruce a že ho mohla a měla s prospěchem užívat už předtím, neobstojí před skutečností, která je Trávníčkovi zčásti snad známá, zčásti snad neznámá. NŘ. tohoto materiálu podle možnosti užívala vždycky a vděčně ho užívá podnes; ale nemohla ho užíti v celém jeho rozsahu, t. j. při všech slovech pochybných a sporných. Materiál shromážděný za 25 let kanceláří Slovníku jaz. českého je dnes daleko větší, než byl v době, kdy se práce v něm účastnil také prof. Trávníček; obsahuje přes 6 milionů lístků ve více než dvou tisících abeced. Materiál tak rozsáhlý může v jeho plném rozsahu zpracovávati jen celá kancelář, účelně k tomu zařízená a disponující s četnými pracovníky, a i ta za dnešních poměrů zvládne svou práci jen s vypětím všech sil. Proto je absurdní výtka, že tuto práci nevykonala redakce Naší řeči už dříve sama, a proto také nelze redakční radu Naší řeči ztotožňovati s institucí, která sestavuje Příruční slovník.

---

*) Podobný zmatek pocítil asi také autor jazykové příručky, která právě nedávno začala vycházet v sešitech; zdá se tak podle toho, že žádal jazykovou poradnu při Společnosti pro slov. jazykozpyt a při Naší řeči, aby mu rukopis opravila po jazykové stránce! Uvádíme to jako názorný příklad, s jakými znalostmi a prostředky se u nás vydávají díla učící předmětu tak odpovědnému, jako je jazyk mateřský.

Z dřívějšího výkladu plyne, že je zbytečné hledati výklad domnělého obratu v Naší řeči. Ale řekněme své stanovisko i k těmto Trávníčkovým poznámkám. Diskuse NŘ. se sborníkem Spis. češt. a jazyková kultura jistě nebyla zcela bez užitku a nejsme tak umínění, abychom zapírali, že jsme se z ní ničemu nenaučili. Vždyť proti NŘ. stáli mimo jiné čtyři universitní profesoři poučení nejnovějším bádáním cizím, a bylo by pro českou vědu špatným vysvědčením, kdyby se mohlo říci, že nepřinesli docela nic nového a užitečného. To nepřiznal jen prof. Trávníček, nýbrž i NŘ. v svých odpovědech na kritiku obsaženou v onom sborníku. Nelze však dokonce tvrditi, že pod vlivem tohoto sborníku nastaly v NŘ. změny, které by bylo možno označiti jménem *obrat*. Hlasu dobrých spisovatelů si NŘ. ovšem váží nad jiné; ale to není věc nová, nýbrž datuje se už od dob Ertlova „dobrého autora". Avšak bez vlivu na NŘ. je Slovník jazyka českého, vydávaný prof. Vášou a Trávníčkem. NŘ. dosud nezkoumala, kterými zásadami jazykové správnosti se tento slovník řídí; učiní tak, jakmile bude ukončen. Jiří Haller.

*

V 2. č. II. r. „Slova a slovesnosti" má F. Žilka zajímavý výklad, jak překládal svůj „Nový zákon". Zvláště tu poutá vysvětlení, proč opustil starý archaický jazyk, v němž si evangelíci tolik navykli bibli číst, a proč se rozhodl přiblížiti jazyk Písma řeči dnešního člověka. „Snažil jsem se překládati tak, jak by psal ušlechtilou mluvou dnešní český spisovatel." Přiznává, že to není snadné a že se to také nedá udělati naprosto dokonale. Vždyť prý ani biblickým spisovatelům se nepodařilo přetlumočiti úplně a čistě řecky to, co jim bylo běžné a co bylo tradičně vžité v jejich mateřské aramejštině. Také biblická řečtina není prý řečí klasické periody řeckého písemnictví. Hlavním důvodem byla však Žilkovi zkušenost, že mladší generace, která už s biblí nevyrostla, má při čtení dnes obtíže s tím, co starým písmákům bylo něčím slavnostním a svátečním. Ale ten vznešený archaismus je prý jen patina starožitnosti. Živě náboženské slovo vítězí nad touto patinou. Hlavní funkci jazyka biblického vidí Žilka v jeho životnosti, v jeho civilní schopnosti úspěšně a správně šířit zásady křesťanského života. Tak na př. známé Osmero blahoslavenství (Mat. 5, 3—12) ztrácí v Žilkově překladu ono charakteristické sloveso na konci. Staré „Blahoslavení čistého srdce, nebo oni Boha viděti budou", překládá Žilka: „Blažení lidé čistého srdce, neboť oni budou viděti Boha."

Vzniká tu tedy spor mezi formou starou a novou. Písmák nestrpí ani dnes, aby Ježíš „povídal", Ježíš nikdy „nepovídá", nýbrž vždy jen „praví". Proti tomu se překladateli zdá starožitnickou strojeností, když ještě dnes kazatel vybízí lid: „Pozvedněte srdcí svých" a prosí Boha, aby „naklonil ucha svého k volání věřících". V kostele „pozvedá" prý na př. kostelník koberec nebo „nakloňuje" svícen.

Žilka mluví v svém článku také o původu té oblíbené starobylosti naší bibličtiny a dochází k závěru, že starší český sloh je imitací la-

tinské skladby. Čeština byla v pseudoklasických poutech, z kterých bylo a ještě je třeba jazyk vysvobodit. Žilka tu pronáší opačný názor o latině než v témž časopise loni učinil básník J. Durych (str. 112). Ten v latině vidí naopak věčně živý pramen, z něhož moderní jazyky mohou stále čerpat. „Sláva latiny tkví v tom, že mezi ní a formou činů je úplná vzájemnost“, latina má pro Durycha hodnotu monumentální a autoritativní. Na př. závěrečnému slovesu na konci souvětí přičítá význam vrcholný a imperativní. V těchto dvou různých názorech na funkční poslání latiny obráží se výrazně i kult a tradice církve evangelické a katolické.

K článku Zd. Pešky „Poměr češtiny a slovenštiny v našem jazykovém právu“, v němž autor vyvrací a odmítá Mezníkovu theorii o užívání státního jazyka na Slovensku, dodávám vroucí přání, aby právníci také konečně jednou zasáhli rozhodně do sporu o křestní jména českých dětí na Slovensku. Vědí vůbec, že jazykový zákon tam je vykládán tak, že české dítě nemůže na Slovensku dostat české křestní jméno, nýbrž jenom slovenské? Ani se neuvažuje o tom, je-li křestní jméno součástí jazykového překladu, a česká křestní jména se poslovenšťují už prostým slovenským úřadováním. Je však na prospěch funkce osobního jména, abychom měnili křestní jména podle toho, které hranice překročíme? Není hlavní funkcí jména jednou pro vždy přesně a nezměnitelně označovat určitou osobu?

Na konci téhož čísla je otištěna duplika na mou odpověď R. Jakobsonovi (NŘ. XX, 64 n), která uvádí „několik názorných dokladů“, že fakta mluví proti mně. Přestanu také jen na několika názorných dokladech.

Jakobsonovy „Základy“ prý výslovně na 51. str. zdůrazňují, že na rozdíl od mezislovného předělu a přízvuku kvantita není v českém verši činitelem rytmické setrvačnosti neboli činitelem metrickým. Přesně to tam tak není, ale připusťme, že to celkem souhlasí s tímto výkladem. Na str. 7 v téže knížce však čteme zase Jakobsonovo konstatování, že „i v daném »přízvučném« básnictví kvantita hraje nevyhnutelně důležitější rytmickou úlohu, než to chce připustiti Král...“ Ale i J. Chlumský (Česká kvantita, melodie a přízvuk, str. 217) píše: „Podle »Počátků« časomíra je českému jazyku přirozená, naproti tomu přízvuk je nepatrnější. To mínění znovu opakuje a dále rozvíjí Jakobson v svých »Základech«.“ A na téže straně o něco dále pokračuje Chlumský: „To je prostě omyl vzniklý z neznalosti českého jazykového povědomí.“ Nerozuměl jsem tedy špatně Jakobsonovi jen já. Jeho knížka nevyniká totiž slohovou jasností a o některých partiích je průměrnému českému vzdělanci vůbec těžko říci, co tím autor myslil.

Tempo ve verši je prý nezávislé na kvantitě, stejně jako poměr dlouhých a krátkých slabik nezávisí na tempu a jako na př. poměr čtvrtin a osmin v hudebních taktech je stejný, ať je tempo allegro nebo andante. Mezi tempem v hudbě a tempem v básni je však rozdíl, daný už rozdílným materiálem: tóny a řečí. V řeči je kvantita už dána a je jí třeba dbáti, kdežto v oblasti tónů tomu tak není. Poněvadž

nás fonetika učí, že dlouhou slabiku musíme v řeči vyslovit asi dvakrát tak dlouze jako slabiku krátkou, plyne z toho, že slabiky, slova a kóla se slabikami dlouhými musím vyslovovat déle než se slabikami krátkými. Může-li se kólon, které svou délkou citelně porušuje isochronismus kól, vysloviti rychleji jenom proto, aby aspoň přibližný isochronismus kól byl zachován, proč bych nemohl a neměl také volněji vysloviti ona místa verše, která jsou přetížena délkami, zvláště když mě k tomu sama povaha jazyka a básníkova záměrnost nutí? To zvolnění může ovšem mít i verš bez délek, protože kvantitu nepokládám za jediného činitele agogického. Já aspoň si vůbec nedovedu představit, že bych mohl bez násilí na umělecké struktuře stejně rychle přečíst tyto verše z Máchova Máje (Hyperion, 1935): „Ouplné lůny krásná tvář || Tak bledě jasná a jasně bledá || Jak milence milenka hledá." Tu s postupným ubýváním slabik dlouhých můžeme pozorovat i postupné zrychlování. Nebo: „A u tajemné vod stonání || Mísí se dívky pláč a lkání." První verš končí ritardando, a mírným tempem začíná i probíhá verš druhý. Pro mne je tu ono zvolnění v textu kvantitou objektivně dáno. Pro toho, kdo to popírá, mám dvě otázky: Nastává zvolnění na citovaných místech z Máchy či ne? A jestliže ano, čím je způsobeno? Jde mi o poučení a připouštím, že se mohu mýliti. Ale chci míti svůj názor úplně vyvrácen, nikoli jen odbyt.

Pokusil jsem se pod termín melodie ve verši zahrnout i jiné vlastnosti, než je tomu v hudbě, ale to je prý, má-li terminologie být přesná, nepřípustné. Dobrá, ale co potom s „melodií" a „melodičností" v slohu našich literárních kritiků i historiků, kde melodie je nositelkou i jiných (a často hlavně jiných!) vlastností, než je tak zv. objektivně zjistitelný intonační obrys verše? Výrazy jako „hluboký melodický tón", „melodická báseň, podmaňující zpěvnou hudebností", „zdusit melodii", „dát jí vyšlehnout v plnou fugu", „melodii zaškrtit" ukazují, že kritikové mají při svém jen přibližném vyjadřování na mysli celý komplex zvukových vlastností verše a že jejich „melodie" a „melodičnost" zahrnuje i jiné estetické hodnoty, než je tomu v terminilogii vědecké. Toho si je, zdá se, vědom i J. Mukařovský, když (Vlastivěda III, 377, 381) dává slovo melodie do uvozovek.

O mém výkladu metafory (NŘ. XIX, 33 n.) se tu už po druhé bez bližších důkazů tvrdí, že se mu naprosto vymyká mimo jiné i metafora poesie gotické a barokní, kde citový rozpor sbližovaných plánů je mnohdy záměrným tvárným prostředkem (Sl. a sl. I, 130, II, 135). Kde však v svém článku popírám možnost takové gotické nebo barokní metafory? Citové rozpory se tu sbližují — neboli, jak říkám (l. c. 33), citová a smyslová oblast slov (a dnes dodávám: ať už souhlasná nebo nesouhlasná) se tu vzájemně proniká a prostupuje nebo splývá. Jak mohl Jakobson napsat, že se mé „definici" vymyká naprosto něco, co se v daném případě vyskytuje jenom „mnohdy", tedy ne vždy? Právě oblast barokního slova je citem a smyslovostí přímo přeplněna, takže V. Bitnar (O českém baroku slovesném, str. 75) mluví dokonce o jisté podobnosti s moderním lyrickým impre-

sionismem. Jde tu tedy právě o metafory „umění psychologisujícího", které jsem v svém článku tolik zdůrazňoval na újmu metafor jiných. Ostatně také sám Jakobson píše (Život XIV, 58 n.) o symbolickém *prolínání* rozmanitých významových plánů v gotické metafoře, o protichůdném *splývání* zážitků v nerozložitelný celek. (Obé podtrhuji já.) Můj výklad metafory je — jak jsem už přiznal — neúplný a jednostranný, ale svou „definicí" metaforu gotickou ani barokní nevylučuje.

Vybrati „namátkou" několik příkladů bohaté metaforiky jen ze sbírky Bartošovy je podobná chyba, která se mi na str. 134 Sl. a sl. vytýká: „nelze podávat definice, kladoucí nárok na obecnou platnost, na základě materiálu tak omezeného..." a — dodávám — dokonce jen „namátkou" vybraného. Dodatečně se tu dovídám, že podle Gebaura a Janka jsou metafory v českých lidových písních přerozmanité v smyslu: „nikoli výjimkou se vyskytující", kterýžto dodatek má mě přesvědčiti, že u Gebaura a Janka je řeč o „oplývání" metaforami (srov. Sl. a sl. I, 130). Mentorská rada, jak jsem si měl opatřiti příspěvek Gebaurův a Jankův, svědčí jen, že pisatel nemá ponětí o trampotách, jaké má s vědeckou literaturou venkovský profesor na Slovensku.

A na konec: lze prý se jen diviti, že NŘ., vydávaná vědeckou institucí, můj příspěvek a repliku uveřejnila. Ale ať jsou názory protivníkovy jakkoli anebo jen domněle mylné nebo bludné, nebývá v zemi svobodného myšlení a přesvědčení zvykem, *takovýmto způsobem* odpůrce umlčovati. To by byly způsoby, kterým by bylo lze také se jenom diviti. K. E.

DROBNOSTI.

ČÍSLOVKY. Zdá se, že se čím dál tím víc rozmáhá u nás neobratnost v užívání číslovek, v jich skloňování a včleňování do věty. Uvedli jsme tu nedávno (XX, 7) doklady toho ze zpráv čs. rozhlasu a nyní nám posílá univ. prof. V. Tille doklad nový: z Praž. listu 10/10 1936 vypsal spojení (to a to má nebo nemá) *plných 96.401 zaměstnanec.* To je spojení zhola nemožné; bylo by lze říci na př. *plných 96.400 a 1* (t. j. jednoho) *zaměstnance* nebo *plných 96.400 zaměstnanců, přesně 96.401,* a pod., nikoli však spojiti gen. pl. *plných* přímo s nom. sg. *zaměstnanec.*

DOTAZ KE ČTENÁŘŮM. Prosíme své čtenáře, aby nám laskavě odpověděli na tyto otázky:

1. Kde se užívá slova *hotar* n. *hutar* (= hlídač) a v jakém znění (s *u* či s *o*?).
2. Kde se užívá výrazu *dávat obilí do hrotků* a co ten výraz znamená. Říká se *hrotek* či *hrodek?*

GENITIV VLASTNOSTI (XX, 219). K naší odpovědi na dotaz paní R. S. v předešlém čísle NŘ. („Člověk tmavých vlasů“ v rubrice Drobností) upozorňuje nás univ. prof. Fr. Trávníček, že jsme při svém výkladu opominuli uvésti, co o genitivu vlastnosti napsal Jos. Zubatý v NŘ. IX, 1925, 208 n. a F. Trávníček ve spise Neslovesné věty v češtině II, 1931, 201 n. Nebývá sice v takovýchto odpovědech na dotazy naším cílem vyčerpati celou látku a uváděti veškerou důležitější literaturu, nýbrž přestáváme zpravidla jen na látce vyznačené dotazem a na odkazech k soustavným mluvnicím. Přes to však vítáme upozornění prof. Trávníčka jako podnět k širšímu výkladu o genitivu vlastnosti.

V 9. roč. NŘ. na uvedeném místě vytýká Zubatý (v posudku knihy J. Marii Panstvo v taláru), že se genitivu vlastnosti v novější české literatuře užívá často přes náležitou míru a že se tak děje především dvojím způsobem. Předně, když se pojí jako přívlastek přímo s individuálním jménem popisovaného pojmu, na př. s vlastním jménem nějaké osoby. Tak je tomu ve spojeních „souchotinářský, kulhavý hostinský Šmíd, propadlých, žlutých tváří“, „Spiegel, tichý, zahloubaný, žluté nezdravé pleti pohlédl...“ atd. Čech nevyhledávající neobvyklých způsobů mluvení, píše Zubatý, přidal by ke jménu osoby ještě nějaké slovo významu generického, na př. Šmíd, člověk nezdravé pleti, a pod. Stejně je tomu, popisuje-li se předmět neživotný, na př. Prašná brána, s t a v b a slohu gotického, nikoli Prašná brána slohu gotického. Druhý případ zneužití záleží v tom, že se genitivem vlastnosti vyjadřují vlastnosti nahodilé, proměnlivé, které si můžeme od příslušného pojmu beze všeho odmysliti, na př. zlých, mstivých očí stál před presidentem (vlastnost čistě jen nahodilá, chvilková); bílá noční košile rozhrnutého límečku; v židli seděla paní Manželová, žluté pleti a hlavy svěšené, atd. Takové genitivy nevyjadřují často ani přívlastkové určení podst. jména, nýbrž příslovečné určení děje (*jak* stál před presidentem?, *jak* seděla paní M. v židli?), a jsou to potom genitivní příslovečná určení způsobu, „jakých české ucho neslýchalo, české oko nevídalo“. Vzorem k nim jsou patrně německé výrazy j. X. stand gesenkten Hauptes, Y. sah stieren Blickes vor sich hin a pod.

Podle Trávníčkova výkladu na uv. místě vyskytá se genitiv vlastnosti nejčastěji, aspoň v starším jazyce, jako d o p l n ě k v slovesné větě sponové, na př. svatý Prokop jest *slovenského roda* (rkp. Hradecký 1b); ženské pokolenie jest *menšieho rozumu* (rkp. Krumlovský 1a) a pod. V novém jazyce to podle T. bývá zřídka, na př. na lékaře nemyslí, kdo je *veselé mysli,* to jméno je rodu *mužského* atd. Dále bývá gen. vlastnosti nesouřadným přívlastkem podst. jména v doplňku, v předmětě nebo v přístavku, na př. to je *člověk dobrého srdce;* viděl jsem tam *lidi obojího pohlaví;* Prašná brána, *stavba gotického slohu* a pod. K tomu poznamenáváme, že tu Trávníčkovi unikl jeden z nejčastějších případů v nové češtině, genitiv

vlastnosti při podmětu, na př. *Jména rodu ženského tvrdého zakončení* se skloňují podle vzoru *žena*. Přístup mají *lidé obojího pohlaví. Lidé dobré vůle* jsou vítáni, atd. Genitiv vlastnosti se podle Trávníčka vyvinul z nominálních vět (člověk, bílá brada > člověk bílé brady) a liší se od nich jednak pádem (genitiv m. nominativu), jednak zrušením pausy. Z toho plyne, že gen. vlastnosti nemůže zpravidla býti samostatnou částí věty, přístavkem, odděleným od svého jména pausou. To je podle T. ten případ, jejž uvádí Zubatý jako spojení genitivu vlastnosti s individuálním jménem popisovaného pojmu, na př. s vlastním jménem osoby (Spiegel, tichý, zahloubaný, žluté nezdravé pleti a pod.). Tím méně ovšem může být genitiv vlastnosti po pause ukončené, t. j. po tečce a pod., na př. vběhla do kanceláře Sušilová. *Bledá, planoucích očí.* Druhý nesprávný způsob při užívání gen. vlastnosti je, když se jím vyjadřuje příslovečné určení na otázku *jak?* — to je způsob popsaný už Zubatým, jak jsme viděli výše. Proto pokládá T. za nesprávné toto spojení (Jirásek, SS. III[5], 292): stojí statná dosud a svěží, *kulaté brady s laloúškem,* neboť genitiv nemůže být výrazem adverbiálním. Nezvykle zní Trávníčkovi i Jiráskovo spojení *psík useknutého ocasu, vážná sousedka zahnutého nosu,* starý Bílek *dlouhých, bílých vlasů za uši sčesaných* tu stál. Jest totiž genitiv vlastnosti v nové češtině vůbec řídký a nelze ho užívati vždy. Často je lépe sáhnouti k instrumentálu s předl. *s* (muž *se sklopenou hlavou* a pod.) nebo k nominativu (starý Bílek, *dlouhé bílé vlasy sčesané za uši,* stál ... atd.) nebo k opisu se slovesem *míti* (starý Bílek, *maje dlouhé bílé vlasy sčesané za uši,* stál ...) atd. Zubatý na uv. m. upozornil, že vhodným střídáním všech těchto výrazových prostředků lze se vyhnouti slohové jednotvárnosti, již nutně působí stereotypní kladení genitivu vlastnosti v popisech.

KÁVA. (Poznámka k Polákovu článku v NŘ. XX, 204.) Polák vidí v Tablicově slově káva přejetí polského slova kawa. Myslím, že neměl při výkladě opominout *maďarštinu.* Není tu spíše poslovenštěný maďarský název té pochutiny *kávé?* Nevadí, že je v slovenském tvaru na konci *-a* proti maďarskému *-é*; i jiná cizí slova končící v jazyce, z kterého byla přejata samohláskou *-e,* zařadila slovenština mezi kmeny *-a,* na př. *bryndza, ťava.* Kdo ví, není-li ojedinělý český tvar *káva,* doložený 143 let před Tablicovou básní, a polský *kawa* z r. 1786 přejetím ze slovenštiny, vždyť Slováci mohli za tureckého obsazení části slovenského území dobře poznat oblíbený turecký nápoj. Snad je ještě podobnější pravdě, že prostředníky mezi Slováky a Turky při přejímání tureckých slov a poznávání tureckých zvláštností byli Maďaři. Náš lid poznal kávu u vyšších, změmčených vrstev, proto přejal německé slovo Kaffee. Nebylo tomu snad na Slovensku obdobně? Musíme si také uvědomit, že mnoho Čechů a také Poláků se dostávalo do styků se Slovenskem za věčných tureckých válek v 17. a 18. století a také za revoluci proti Habsburkům.

Josef Beneš.

LIDOVÉ VÝRAZY (XX, 73 n.). Ke sbírkám lidových výrazů, jež NŘ. občas otiskuje, připojujeme dnes záznamy, které otiskl Fr. Oberpfalcer v krajinském časopisu Krkonošský obzor (9. VIII. 1936). Jsou to zápisy velmi zajímavé pro bližší poznání lidové mluvy v kraji českých krkonošských horáků, a protože v krajinských listech ucházejí takové příspěvky zpravidla pozornosti odborníků a jejich paměť rychle zaniká, otiskujeme podstatné části z nich zde, mezi nimi ovšem i některé věci odborníkům už známé.

V Kerkonoších maj půl roku „zejmu" a půl roku „zimu"; rozlišují totiž délkou první slabiky název ročního období, zejmy, od pojmenování chladna, zimy. „V zejmně bejvaj vokna celej deň zakvětovaný" a dlouho, dlouho trvá, než se vlastní květy objeví v sadech. Tu říkají horáci pěkně, že stromy „rozpouštějí". Když je „votich", t. j. bezvětří, lze čekati „vodměkč". Pak se objeví místa bez sněhu, začíná se „vykopnívať" Prší-li na zmrzlou zem, „padá holeť". Na horách je mocný vládce vítr. Vichřice se sněhem je „futeř", sníh s deštěm za větru dostal název „nekleč". Když řádí taková futeř nebo nekleč, je slýchat v chalupách: „to se tropí!", „to se koná!" A kdo měl před sebou rubání pařezů, posteskne si: „Chtěl jsem íť ráno na »koháty«, mám tam ve falářově háji takovej »hňalouz«, a tejka mně zmehlo!" — Za parného dne zase říkají: „Dnes je »prahuť«!" To bývají hory zamlženy, leží na nich „podymí". Z dálky hledí ke Krkonošům štíhlý kužel Ještědu; když ten je zastřen mlhou, říká se: „Ještěr kouří". Libuje-li si horák, že „se vyhoulilo", myslí tím vyjasnění; mračí-li se na dešť, „pomládá se". Slabý deštík je „růsa", prudký liják má výrazné jméno „hrejk". „Nejdřiu merholilo, pak krápalo a tu takovej hrejk!"

Den se začíná „šemřením", doba úsvitu je „předední". Na předední sem cejtil zvoniť modlení, řekne horák o klekání. Večer báby lezou do kouta, „svečírá se". Při potkání se k večeru pozdravují slovy „dobrej napodvečír!" Kdo si nechal polní práci „na kvečerou", vrací se pak domů „smerčením"

Mnohá slova mají v Podkrkonoší jiný význam než v češtině obecné. „Háj" je tu obyčejný, nekultivovaný les. Do háje se chodí „na zobku" nebo „na zobánku" jahod. Tam roste borůvčí zvané v horách „žáví" a vedle jedlých hub se tu daří četné „hadule" neboli „komperdy". Doupňáka jmenují „hajskej holub", tetřevici říkají „hajská slepice". Kdo šel „líhať na dům", bude spát „na nádomí", t. j. na půdě. „Topič" není muž, který topí pod kotlem, nýbrž palivo, „chrúst", „chloudí", „kráčí" „koháče" dříví na topení. „Krajka" není jen ozdoba prádla, ale také žena z rovin, kde si lépe žijí „krajáci".

Zeptejte se po horácku: Tetka, co ste měla k vobědu? Dostanete-li odpověď, že „hop-do-vody" a „vrncocháč", vězte, že to byla vodová polévka a jídlo ze syrových bramborů. Brambory jsou denně na horalském stole. Z nich se dělá i „fofrovanec", a když se přidá tuřínu, kterému říkají „dumlík", je z toho „rymbulice". Mlezivem se zadělává „vrzanec" nebo „skřipec"; také jej jmenují „zdojkavá bába", protože se první mléko

krávy po otelení nazývá „zdojky“ nebo „voddojky“. Obce pod horami žijí každá svým životem, lidé se v nich žení a vdávají hlavně mezi sebou, takže věci nemají všude jméno totéž. Ve Sklenařicích a v Pasekách prý říkali: Koupíme si „prodejouky“ a „zdvíhadel“, upečeme si „štrejholek“ a namažeme „cucvárkou“. Prodejouka je kupovaná bílá mouka a zdvíhadla jsou kvasnice. Štrejholky je lokální název pečiva a cucvárku tam dělají z uvařených suchých švestek, hustě rozředěných. Švestkovým knedlíkům dali v Podkrkonoší jméno „kantoráky“. Vánočka je „štědroudnice“, mazanec „křehtík“. Nechutné, rozbředlé máslo, sražené mléko a podobné věci nazývají „rakanina“, patrně pro podobnost s račími vajíčky v rosolu. Je-li chudé jídlo ještě k tomu špatně upraveno, co divu, že se mu dostane pohrdavého označení „psí blebt!“.

I jiné ošklivé věci a také nepříjemné osoby jmenuje podkrkonošské nářečí výrazně a jadrně. Roztrhaná, stará obuv jsou „chlástory“ nebo „šábory“. Žena mužům povolná neboli „dácná“ je „hošanda“, „cicmanda“, „prskanda“. Mrzutý podivín je „pukavec“; nehezky se směje „vyhyzlenec“. Kdo se vyjeveně kouká, tomu říkají „ty bruláči brulatej!“ A když je někdo „nekalota nekalá“, stíhá jej ve Vysokém nadávka „ty nemráte!“

Jako ukázku souvislého hovoru podávám na konec historku o studené koupeli, kterou vypravoval dědeček Zeman ze Stanového u Zl. Olešnice, bratr spisovatele Antala Staška:

Esli pak slyšals, Tondo, co před Štědrým večírem proved Manďák svý ženě? Jak znáš, to se šude mejou. U Manďáků se myli taky. Nejdřiu vlez do tuny Manďák. Dyž byl vomytej, žena mu přichystala čistou košili. A dyž se Manďák do ní voblíkal, chyběla mu pod kerkem jedna kančka. Tu se Manďák rozkohoutil — toho znáš, jakej je divous! — a chtěl ženu tlouct. — Poudá: „Ty sakra duše, nemělas dy kančky přišiť?“ A letí na ženu. Ta zatím už byla v tuně slíknutá. Dyž viděla, že múž na ni de, vyskočila z tuny ven a běží do síně. Manďák za ní. Dyž vleťal do síně, žena vyběhla, tak jak byla, ven na mráz. Manďák za ní přibouch dvíře a poudá: „Sakra duše, buď tam!“ No kale ní venku muselo nebejť. To víš, jakej byl ten večír mráz! — „Jak dlouho tam byla?“, ptá se Tonda. — To nevím, ale včíra byla kostele a není ní nic. Víš, z toho Manďáka je přeci hovado.

Jindy vyprávěl 74 let starý p. Zeman ze svých vzpomínek tento příběh o čertu v kamnech:

„Šel sem Kubovejma končinama a staroveskejma drahama k švagroj. Tam sme si poudali a vodpoledne tam přišli pobejť taky sousedi. A to víte, dyž sme si popoudali, dali sme se do hry karet. Hráli sme ferbla, to víte, jen tak vo grejcary, aby ušla chvíle. Hráli sme celý vodpůldne. A k večeři nám uvařila švagrová kyselo a dala nám k němu bandurový pečánky. A po večeři hrali sme dál. Přišly taky na přástvu dvě sousedky. My ale hrali dál. Dyž bylo asi deset hodin večír, přihnala se, jak víte, nehorázná bouřka. Švagrová rozsvítila hromičky, ale my hrali pořád. Ženský se modlily. Tu vám najednou škverkne, ale bylo to dál. My ale

hráť nepřestali, třebaže ženský počaly hartusiť. Netrvá to dlouho, tu najednou vám hrom uhodil a nám se zdálo, že zrouna mezi nás! A zároveň — Pámbu říchy vodpusť! — kamna se v seknici rozleťala a z těch kamen vleťal do seknice vopraudouskej rohatej čert. Ženský se křižovaly, svěcenejma hromičkama proti čertu a při tom si myslily, že si pro nás bezbožný hráče přileťal čert rovnou z pekla.

V seknici bylo smradu, kouře a prachu, že sme jinýho neviděli, jen toho čerta, jak skáče po seknici. To vám na mou duši můžu říct, že leknutí to bylo přenemraunÿ. Dyž ten prach, popel a saze se trochu usadily, tu vidíme, že to nebyl čert, co skáče po seknici, ale švagrův kozel." Kmoter s kmotrou si voddechli po tom vypravování a poudaj: „No ale to ste se museli polekať!" „Enu, jak né, dyž takovej roháč po seknici skáče a černej byl jako čert. Musím vám dopoudať, jak se to stalo. Víte, von švager má kozla, kerej se naučil, dyž byl eště malej, líhať na noc v kamnách. Dycky do nich vlezl perzkem, a že v kamnech je po stopení teplo, tak tam rád líhal. Dyž ten hrom tak něde nablízku uderyl, kozel se v kamnech lek a skočil rohama do kachlů, ty rozrazil a byl v seknici. Měli ste vidět v seknici ten pořádek! Kamna rozbitý, sazí a popela bylo dost i na nás všech. To se ví, že bylo po hře. Ženský na nás hráče hartusily, že nás Pámbu potrestal a je polekal, že ani mluviť nemohly. Po druhý abysme při bouřce nehrali! Dyž bouřka přešla, šli sme šickni domů. No, a švager musí stavěť nový kamna. To má z toho, že nechával kozla spáť v kamnách."

ROZHLASOVÁ VÝSLOVNOST. Podle novinových zpráv se v nedávné schůzi poradního sboru čs. rozhlasu dostala na přetřes také jazyková stránka rozhlasových projevů. Jeden z účastníků schůze žádal, aby se v rozhlase vyslovovalo *schoda, schromáždění,* kdežto jiný účastník, Moravan, proti tomu protestoval a dovolával se výkladu, který o výslovnosti skupiny *sh* podal profesor brněnské university Fr. Trávníček v knížce „Správná česká výslovnost" (v Brně 1935) na str. 33. n. a podle něhož třeba i v jazyce spisovném dávati přednost výslovnosti *zh.* Tuto dialektickou (moravskou), a tedy nespisovnou výslovnost vytýkala čs. rozhlasu také Naše řeč (XX, 1936, 6, 76). Protože se v čs. rozhlase, jak se zdá, ustálilo v této věci mínění odporující dosavadní spisovné praxi, pokládáme za potřebné doložiti svou dřívější poznámku podrobnějším výkladem.

Na uvedeném místě prof. Trávníček praví: „Souhláska *s* hlavně v českých nářečích před *h* zůstává, naopak se *h* podle ní mění v neznělé *ch,* na př. *schořet, schody, schodovat se,* jinde se mění *s* v *z, zhořet, zhodovat se*. . . Mínění o tom, jaká by měla býti správná výslovnost spisovná, se rozcházejí... Lze to rozhodnouti jen podrobnějším rozborem případů, o které jde; jsou hlavně tyto: *sháněti, shon, shořeti, shladiti* (se světa), *shledati, shlížeti, shníti, shoda, shodovati se, shoditi, sházeti* (něco od-

někud), *shora, shromážditi se, shůry, shýbati se.* Jistě je pro spisovnou výslovnost důležitá středočeská, zvláště pražská výslovnost *sch,* protože je spisovná čeština od původu nářečí středočeské a v pražském kulturním prostředí se spisovná čeština v starších dobách rozvíjela. Ale na druhé straně je neméně důležité, že se v středočeském nářečí vyslovuje také *zh, zhora, zhůry;* po předložce *s* vůbec se vyslovuje *h, z holubem z hosty*..., nikdy ne *s cho-*. Některá slova se v lidové mluvě nevyskýtají, protože jsou knižní, čistě spisovná, anebo do ní pronikají z jazyka spisovného, ku př. *shladiti, shledati, shluknouti se, shluk, shromážditi, shromáždění.* Tu spisovný jazyk nemá přímou oporu ve výslovnosti lidové, mívá *sch* jako jindy, ale pozorujeme také sklon k *zh;* běžná je výslovnost *zhluk, zhluknouti se,* kdežto *schluk, -nouti* snad ani není dobře možné. Pak je významná ta okolnost, že výslovnost *sch* vede k nejasnosti, neboť *schody* za psané *shody* zní stejně jako psané *schody, schoditi* = psanému *shoditi, schoditi, scházeti* = *sházeti* a *scházeti, schladiti* = *shladiti* a *zchladiti.* Toto stejné znění dvojích slov je beze vší pochyby veliká vada výslovnosti *sch* proti *zh,* neboť správná výslovnost musí býti také významově, pojmově zřetelná, musí se vyvarovati nejasnosti. Se zřením ke všem uvedeným okolnostem se mi zdá jisté, že správná výslovnost může býti jen *zh; sch* lze připustiti jako variantu, ale jen tam, kde nevzniká nezřetelnost." Proti dosavadnímu živému usu se tedy pokouší Trávníček uměle zavésti do spisovného jazyka nebývalou novotu, cizí většině příslušníků českého jazyka. To je zajisté věc dalekosáhlá, a aby se setkala s potřebným souhlasem, bylo by potřebí důvodů mnohem přesvědčivějších, než jsou důvody uvedené Trávníčkem. Jejich vrátkost ukázal rozhodčí jistě nejpovolanější, profesor experimentální fonetiky na Karlově universitě Josef Chlumský v Listech fil. 63, 1936, 169 n. Citujeme výklad Chlumského zase doslova:

„Obíral jsem se touto otázkou důkladně v přednáškách i v laboratoři a výsledek je tento: Je třeba rozlišovat dva případy: 1. předložku *s* samostatnou ve spojení *mluvil s hospodářem, polévka s houbama* a p. a 2. předponu *s* u slov a sloves jako *shoda, shánět.* V prvním případě se vyslovuje *zh* po celém našem území, tedy také v Praze, tak jak má pro tento případ i T. Sem patří také výslovnost *zhora, zhůry;* je to zase předložka *s* + substantivum a odtud důsledná výslovnost se *z* (vyjadřovaná často i v písmě). Naproti tomu u sloves a slov s nimi souvisících *(sháněti, shon),* kde *s* je už předponou těsně srostlou se svým slovem, se v Praze a v Čechách vesměs vyslovuje *sch* (a ve jméně vlastním *Schánět* se i foneticky píše), na rozdíl od celého území východního, kde se vyslovuje *zh.* Vyslovovat v Praze v tomto druhém případě *zh,* jak chce T., je neobvyklé, nápadné a cítí se jako cizí. Proto nezbude než smířit se s pražským *sch* a moravské *zh* vyloučit anebo dovolit jen jako výslovnost podružnou. Pranic tomu nevadí, že slovo *shody* (plurál od *shoda*) bude pak znít stejně jako *schody,* poněvadž z větné souvislosti je vždy možno poznat, oč v ta-

kovém případě jde; jinak by se řeč už dávno byla postarala o náhradu. Rovněž neobstojí námitka, že se i ve středočeském nářečí vyslovuje za *sh* v jistých případech také *zh*, jako ve *shora, shůry, s hosty, shluk, shluknouti,* poněvadž první tři případy sem vůbec nepatří: asimilace *sh sch* se týká jen sloves (a jmen k těm slovesům náležejících) s předponou *s*, kdežto ve spojení *s hosty, shůry, shora* máme něco jiného, t. j. jména s předložkou *s* samostatnou, která se řídí důsledně jiným pravidlem, jak o tom už byla řeč. A co se konečně týče slovesa *shluknouti se*, vyslovovaného se *z*, tu bychom ovšem čekali *sch* ve shodě se staročeskými tvary *shluknúti sě* i *schuknúti sě*, ale tato výjimka nemění nic na skutečnosti, že se u sloves dosud v Praze [a dodáváme k tomu: v celých Čechách a dokonce i na Moravě v nářečí moravskočeském a místy v nář. hanáckém, srov. Fr. Trávníček, O českém jazyce 1924, 29 a Hist. mluvnice čs. 1935, 182] rozdíl mezi *s* a *z* cítí jak při *sh*, tak i jinde: srov. *svoliti* a *zvoliti* a j. Proto nezbude nic jiného než tohoto rozdílu šetřit." K tomu připojuje Chlumský poznámku pod čarou: „Omyl je T-ovo tvrzení na str. 33/4, že slovo *shledati* se v mluvě lidové nevyskytá. Ale cožpak se neříká obecně v Praze: „Však ty se s tím shledáš"? [s *ch*]. A co se týče ostatních slov, t. j. *shladiti, shromáždění*, ať už jsou původu jakéhokoli, není u nich v Praze kolísání, vždy se tu vysloví *sch*, a výslovnost na př. *velevážené zhromáždění* — jak jsem v pražské Měšťanské besedě slýchal mluvit dra Fuhricha — budí tu pozornost jako zvuk cizí!"

K výkladu prof. Chlumského dodáváme, že výslovnost *sch* v slovech *shromážditi, shromáždění* má oporu také v českých lidových výrazech *nashromáždit, shromažďovat (shromážďovat)*, které se jinak nevysloví než *naschromáždit* atd. Proti normalisaci výslovnosti *sh-zh* se vyslovil i univ. prof. M. Weingart (Spis. čeština a jaz. kultura 1932, 188); výslovnost *zh* připouští ve spisovném jazyce nejvýš jako variant.

Z toho je vidět, že se pražský rozhlas (a jmenovitě ČTK.) rozhodl pro nespisovnou výslovnost *zh* v slovech *shromáždění, shoda* a pod. bez náležitých důvodů a značně ukvapeně. Zatím lze proti mínění Moravana Trávníčka (a docenta pražské university J. Frinty, který se před lety rovněž vyslovil pro výslovnost *zh)* postaviti nejméně stejně závažný názor Chlumského a Weingartův. Povinností čs. rozhlasu a ČTK. bylo nepředbíhati o své újmě konečné rozřešení této otázky, nýbrž vyčkati rozhodnutí povolaných činitelů a zachovávati do té doby výslovnost dosud platnou, t. j. *sch* (srov. na př. Gebauer-Ertl, Mluvnice česká 1, 1926, 25). Činí-li čs. rozhlas jinak, překračuje svou kompetenci.

SLOHOVÁ PERLA. V jednom čistě českém městě doporučoval před loňskými prázdninami obchodník s hudebními nástroji svůj závod na nárožních výlepkách tímto nehorázným anakolutem: „Skoro všichni p. vládní radové, kteří se zde za 30 let vystřídali, mnozí p. doktoři, p. profesoři, skoro všechna ředitelství škol, p. učitelé a mnoho jiných vážených rodin,

skoro všichni, kteří v této době nástroje řídili, byly mnou dodány k největší spokojenosti." Proč si nedá takový stylistický nešika svůj plod opravit a proč tiskárna takový slohový nesmysl propustí?

Dr. Jos. Šmahel.

Z JAZYKOVÝCH ZVLÁŠTNOSTÍ SUŠICKA A PLZEŇSKA. Vedle známých nářečních odchylek od obecného jazyka je tu několik zvláštností, jež stojí za zmínku. Zachovalo se tu několik tvarů ze starého jazyka. Naše sloveso *padati* znělo v staré češtině *pásti* — *padu* (podle I. slovesné třídy). Na Sušicku se dosud říká: sníh pade, listí pade, hrušky padou. Dokonce se ujalo i sloveso IV. třídy *spaditi se:* já jsem se spadil, já se spadím (ubude mi váhy).

Jiný zachovaný starý tvar je u podstatného jména *dáseň.* V staré češtině bylo podst. jméno *dásno* (střed. rodu). Na Sušicku slyšíme: škrábl jsem se do dásna, zub vyrůstá z dásna, to je dásno. — Nad Sušicí je samota „Poustka" a toto jméno se vyskytuje i jako příjmení — Sloveso *mácati* ve spojení na př. mácat prádlo (máčeti?) nebylo mi možno dost ověřiti. — Zvláštní je tu také význam některých předpon. Na př. říká se *u*krmit husu = *vy*krmit husu. Děti po cestě *o*mrzly = *pro*mrzly.

Zájmen osobních se skutečně užívá tak, jak píše Klostermann (na př. v díle Světák z Podlesí); v 2. a 3. pádě zájmena *ona:* ptal jsem se *ní,* podala *ní* chleba (= jí).

Některé zvláštní výrazy: vyšel jsem na sad (= na zahradu); *kolec, samokol* = kolečko; *polání* = polena; *babník* = rendlík. Velikonočním metlám říkají v kraji *důtky, pomihody,* zřídka *dynovačka;* výraz *žíla,* jehož se užívá na Plzeňsku, není tu znám.

Zajímavé je pronikání češtiny s němčinou (*Šnicar* = nůž, příjmení). U bavorských hranic se říká huse *huś* (s měkkým *s*).

Na Plzeňsku se vyskytuje pěkný lidový výraz *proslyšno,* utvořený jako příd. jména *průhledný, průsvitný.* Před deštěm, kdy bývá venku nejen daleko vidět, ale také slyšet, slýcháváme: „Dnes je tak proslyšno!"

Václav Týml.

ZÍVATI A —ZÝVATI (O. P.). Různý pravopis těchto dvou sloves má příčinu v jejich různém původu. Sloveso *zívati* znělo v staré češtině *zievati* a souvisí se slovesem *zeji, záti* (na př. propast zeje a pod.); proto se v něm po *z* píše *í.* Sloveso *-zývati,* které se vyskytuje v složeninách nazývati, vyzývati se, ozývati se atd., znělo tak už v staré češtině a souvisí se slovesem *zovu (zvu), zvâti; ý* v něm vzniklo zdloužením z tvrdého jeru.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller.— Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.